

ÜNİVERSİTE KAVRAMLARI VE MODELLERİ *

Seha L. MERAY

İlk bakışta «Üniversite» denildiği zaman, genellikle, orta öğretimden sonraki bir düzeyde eğitimde bulunarak, bilgiyi bir kuşaktan ötekine geçiren, kişiliği oluşturan ve geliştiren, gençleri bir takım mesleklere hazırlayan, bilimsel araştırmalarda bulunan ve topluma sorunlarını çözümde yardımcı olan yüksek öğretim kurumları anlaşılmaktadır. Şu var ki, çeşitli ülkelerde Üniversitelerin gelişme sürecine ve gününe uygulamalarına baktığımız zaman, bu unsurları çoğunu «Üniversite» kavramı içinde bulmakla birlikte, bunlardan birine ya da ötekine, bir öncelik ya da üstünlük tanımak istendiği de görülmektedir.¹

«Üniversite» kavramının çeşitli ülkelerde değişik anlaşılmasını olağan karşılamak gerekir. Çünkü her ülkede, Üniversiteler — öteki öğretim kurumları gibi — içinde buldukları toplumun ekonomik ve sosyal yapısını, siyasal ve kültürel özlemlerini, başarılarını ve çelişkilerini yansıtmaktadır. Öte yandan, şu da görmezlikten gelinemez : Çeşitli ülkelerde benimsenen Üniversite kavramları, Üniversitelerden beklenen görevler ve uygulamalar, özellikle son bir kaç yıldır, sorguya çekilmekte, her ülkenin kendi ko-

(*) Bu yazı TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesinin, Mart 1971 de düzenleyeceği Büyük Kent Dışı Üniversiteler Sorunu Konulu Seminer için hazırlanmıştır.

(1) Bu bildiride, dünyadaki bütün Üniversite kavramlarını ve uygulama modellerini, bütün ülkeleri ayrı ayrı ele alarak verme olanağı, şüphesiz, düşünülemez. Bildirinin çapı —özellikle kendi yeteneklerimiz— yanında, dünya üniversitelerinin hızlı bir değişim ve oluşum süreci içinde buldukları bir dönemde, böyle geniş kapsamlı ve çok ayrıntılı bir denemenin ne ölçüde geçerli kalabileceği de, haklı olarak sorulabilir. Bu yüzden, birtakım soyutlamalar, genellemeler ve seçmeler yapma zorunluğunu duymaktayız. Her Devlet için ayrıntılı bilgiler için bknz. : *L'Education dans le Monde: IV. L'Enseignement Supérieur*, UNESCO yayını, Paris, 1967.

şulları içinde, yeni kavramlar, yeni tanımlar, yeni amaçlar aranmakta. Üniversitenin ve toplumun bu yeni çağrılara uymaları istenmektedir.²

Bu yüzden, «Üniversite» kavramı üzerinde dururken, yapılması gereken ilk gözlem, bütün çağlara, bütün ülkelere, bütün özelemlere uygun «tek» bir Üniversite kavramının bulunmadığıdır. Her toplum, genellikle Üniversiteyi oluşturan ve nitelendiren, onu benzer kurumlardan ayıran unsurlardan bir takımını ortaklaşa benimsenirken, bunlardan birine özellikle önem verir görünmektedir; uygulamasını da, büyük ölçüde, bu unsurun yön vericiliğinde kurmağa ve gerçekleştirmeğe çalışmaktadır.

Biraz da zorlamaya kaçan bir basitleştirme ve tanımlama çabası içinde, çeşitli Üniversite kavramlarını, bunların başlıca özelliklerine göre, beşe ayırabiliriz: (1) Üniversite bir yetiştirme (formasyon) ortamıdır: (2) Üniversite bir araştırmacılar topluluğudur: (3) Üniversite topluma hizmetler kurumu, bir «ilerleme ocağı»dır: (4) Üniversite bir entellektüel kalıptır: (5) Üniversite bir üretim faktörüdür.³

Bu kavramlardan ilk dördünün, bir bakıma, toplumun yapısını değiştirmek amacını gütmeyen görüşler olduğu da söylenebilir; sonuncu kavramsa, Üniversitenin başka görevlerini de yok saymaksızın, öncelikle, toplumun yapısını belirli bir yönde yeniden kurmağa ve bu yönde geliştirmeğe çalışan bir anlayışın ürünü olarak belirtmektedir.

- (2) Örneğin bkz.: Seha L. Meray, «Gençlik ve Toplum Sorunu», **Cumhuriyet**, 20, 21 ve 22 Nisan 1970; ayrıca bkz.: Marcel Hicter, «La crise actuelle de la société européenne», Conseil de l'Europe, Assemblée Consultative, Strasbourg, 16 juillet 1968, AS/Cult (20) 6; **Pour et Avec les Jeunes**, UNESCO yayını, Paris 1969; Sanat ve Bilim Amerikan Akademisinin yayın organı olan **Daedalus**, iki sayısını bu konulara ayırmıştır: Winter 1968 sayısı: «Students and Politics» ve Winter 1970 sayısı: «The Embattled University». Son gelişmeler için bkz.: Kanichi Nishimura, **Bugünün Toplum ve Üniversitesinde Öğrenci**, Ankara, 1970. Ayrıca bkz.: «Education and Political Dynamics», Study Group Reports of the Twenty-fourth Annual WFNNA-ISMUN Summer School, International Student Movement for the United Nations, SS 70/Report (A/F), International Labor Organisation, Geneve, Switzerland, 5th-18th July 1970.
- (3) Bu ayrımı Jacques Drèze ve Jean Debelle (**Conceptions de l'université**, Editions Universitaires, Paris, 1968) yapmaktadırlar. Biz ayrımı benimsememle birlikte, konuyu başka bir yöntemle işlemeğe çalışacağız.

Şimdi bu temel kavramları ve bunlara uygun kurulan Üniversite modellerini ana çizgileriyle görelim.

I. ÜNİVERSİTE BİR YETİŞME (FORMASYON) ORTAMIDIR

A. Kavram

Özellikle, sosyal sınıflar arasındaki tarihsel ayrılıkların çok kesin ve katı olarak belirlediği bir İmparatorluk'ta — İngiltere'de — az sayıda yönetici seçkinleri yetiştirme amacıyla beslenen bu görüşe göre, Üniversite'nin başlıca görevi, sosyal seçkinleri genel bir eğitimle yetiştirmektir. Üniversite, bilgiyi sürdürüp götüren, bir kuşaktan ötekine aktaran kurumdur. Amacı kişiliği geliştirmeye yönelmiş, belirli bir alanda uzmanlık vermekten çok, iyi öğretmenlerin yardımcıyla gençlerin kişiliğini geliştirmektir. Bir başka deyimle, Üniversite, bir *gentleman*'in başka bir *gentleman*'in yardımıyla eğitim görmesi, formasyon edinmesi yeridir.

Bu görüşün başlıca savunucusu [Karnidal] John Henry Newman, 1852 de, Dublin Üniversitesindeki konuşmasında, Üniversite'nin «bilgiyi geliştirmekten çok, yaymak ve yaygınlaştırmakla» görevli olduğunu söyleyerek, şunları eklemiştir: «Keşfetmek ve öğretmek ayrı ayrı şeylerdir; hem de, ayrı ayrı vergilerdir ve genellikle bu iki yetenek aynı kimsede birleşmiş olarak pek de bulunmaz».⁴

Egemen sınıfın yönetici olacak çocuklarının en iyi biçimde yetiştirilmesini öngören bir kurum olması gereken Üniversite dışında, çeşitli mesleklere çeşitli düzeyde eleman yetiştirecek başka okullar, başka öğretim kurumları bulunabilir. Fakat Üniversite, bilgiyi tümüyle kavrayacak, bilgi dalları arasındaki ilişkileri görebilecek, çeşitli mesleklerde yetişmişleri yönetebilecek kimselerle uğraşacaktır. Böyle bir Üniversitenin «öğrenci kalabalığı» da olmayacaktır. Az sayıda, ayrıcalıklı öğrenciler, çok sayıda öğretmenin («*tutors*») denetimi altında, bilgilerini ve kişiliklerini, okuyarak, tartışarak ve düşünerek geliştireceklerdir. Öğretmenler, kendi alanlarında ger-

(4) Quincy Wright, «What Is A University?», «*Bulletin of American Association of University Professors*, Summer 1944, Vol. 30, No. 2 (ayrı bası).

çek bilim adamları olsalar bile, ilk ve önde gelen işleri öğrencilerinin yetişmesiyle uğraşmaktır.⁵

Böyle bir Üniversite, öğrencilerine «liberal bir formasyon» verme amacını güdecektir. Newman'a göre, «liberal bir eğitim, yalnız, zekânın işlenmesidir; konusu, entellektüel gelişmedir —ne daha çoğu, ne de daha azı.» Böyle bir eğitimin sonuçları bakımından, Newman şunları söylüyor: «Bir *gentleman* olmak, işlenmiş bir zekâ, ince bir zevk, dürüst, adaletli ve serin kanlı bir kafa; soylu ve ince davranışlı olmak — işte, geniş bir bilgiyle doğal olarak eşlik eden nitelikler bunlardır; bunlar, bir Üniversitenin işleyeceği konulardır.»⁶

İngiliz Üniversiteleri, gelişmeleri boyunca, bu ülkeye tam bağlı kalamamışlarsa da, «liberal bir formasyon», bir Üniversiteden beklenen görevlerin başlıcası olarak, genellikle benimsenmiştir.⁷

- (5) Oxbridge (Oxford ve Cambridge) tipi üniversitelerde somutlaşan bu ülküleri, başka İngiliz Üniversiteleri de genellikle benimsememişlerdir. «Üniversite öğrencileri (**undergraduates**) dışında, meslekler için — Üniversite dışındaki okullarda — yetişen öteki öğrenciler vardı. Fakat **undergraduate**'ler öğrenci nüfusunun ancak küçük bir bölümünü idiler. Öğrencilerin — sanat ve teknik okullarındaki, öğretmen okullarındaki, öğretmen okullarındaki — büyük çoğunluğu, bir liberal eğitimin sağladığı ayrıcalıktan, prestijden ya da eğitim üstünlüklerinden yararlanmıyorlardı... Liberal ve yarar gözeten yüksek eğitim yolları arasındaki bu sersemletici **apartheid**, öğrenciler arasında herhangi bir topluluk bilincinin doğmasını engellemekte başarılı olmuştur.» Gareth Stedman Jones, «The Meaning of the Student Revolt», **Student Power (Problems, Diagnosis, Action)**, Edited by Alexander Cockburn and Robin Blackburn, A Penguin Special, 1969. s. 42. Ayrıca bknz.: Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 33-47. — «Üniversiteler her zaman servet ve ayrıcalığın kaleleri olmuşlar ve böyle kalmışlardır. Öteki yüksek öğretim kurumları ikinci derece seçkinleri yetiştirmekle görevlidirler. Her iki tür (kurumlar da), işçi sınıfının oğullarını ve kızlarını geniş ölçüde kapıları dışında bırakmaktadırlar.» Cockburn, «Introduction», **Student Power**, op. cit., ss. 16-17.
- (6) Aktaran: Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 38, 39.
- (7) 1961 de, **University Teachers' Group**, büyük ölçüde bu görüşe bağlılığını açıklamıştı: «Üniversite yalnız pratik olmakla kalmayan canlı ilgiler geliştirmelidir... Bir Üniversite eğitimi, şüphesiz, zeki kişileri hayata ya da bir mesleğe akademik olmayan açılardan hazırlamalıdır; fakat asıl, onları düşünmeye yöneltmelidir.» Drèze ve Debelle, op. cit., s. 41. Bertrand Russel, 1926 da (**On Education**, Unwin Books, 3rd printing, 1962, ss. 163-164) şöyle demektedir: «Saf (katıksız) öğrenim Üniversitelerin amaçlarından biri olarak yaşayacaksa, toplum hayatının bütünüyle ilişki kurmuş duruma getirilmek gerekir; yoksa, yalnız var-

Çağımızın gelişmeleri karşısında, bu ana göreve yeni bir boyut daha eklenmiştir: Eğitimin ekonomik hayatta oynadığı temel rol. Görülmüştür ki, kalifiye işgücü, çağdaş kapitalist toplumun yeterince bulamadığı kaynaklardandır.⁸ Dünya daha karmaşık ve endüstri daha bilimsel bir nitelik kazandıkça, artan sayıda uzmanlar bulmak gerekmektedir; bu uzmanları da Üniversiteler yetiştirmektedir. Böylece, «bilgi aşkına bilgi edinmek», ya da kişiliği geliştirme yeri olması gereken Üniversitelere, teknik bilgi veren birimlerin de eklenmesi zorunlu olmuştur. Bu yüzden, endüstrinin yeni isteklerini karşılamak üzere, geleneksel İngiliz Üniversite kavramında değişiklik gerekmiş, Üniversiteler, daha geniş ölçülerde ve daha çok uzmanlaşmaya yer vermeğe başlamışlardır. Bununla birlikte, gelenekler, bu çağdaşlamaya direnç de göstermiştir. Bu direnç, eski Üniversitelerde daha çok, ileri teknoloji kolejlerinde daha az başarı kazanmıştır.⁹

B. Kavramın Modeli : İngiliz Üniversiteleri

Üniversiteyi «liberal bir formasyon ortamı» olarak benimseyen bu görüşün modeli, en eski İngiliz Üniversitelerinden olan, Oxford ve Cambridge'dir.¹⁰ Ancak, bunların dışında, gerek Londra'da gerekse başka yerlerde kurulmuş İngiliz Üniversiteleri de, genellikle Oxbridge örneğine uyma çabası göstermişlerdir.

İngiltere'de yüksek öğretimi başlıca üç çeşit kurum sağlamaktadır: (1) Üniversiteler; (2) Yüksek teknoloji kolejleri; (3) Öğretmen

lıklı birkaç gentlemen'in inceleştirilmiş zevklerine uydurularak değil. Ben, somut yararlar gözetmeyen öğretimi çok önemli bir konu olarak görmekteyim; bu öğretimin akademik hayatta azaltılmasından değil, arttırılmasından değil, arttırılmasından yanayım. Hem İngiltere'de hem de Amerika'da bu öğretimin azalmasına yol açan ana güç, cahil milyonerlerden başış elde etme isteği olmuştur. Bunun çaresi, endüstrimizin yöneticilerinin değerini anlayamayacakları konularda kamu parasını harcamaya istekli, eğitim görmüş bir demokrasi yaratmaktadır.»

- (8) David Adelstein, «Roots of the British Crisis», **Student Power**, op. cit., s. 59.
- (9) A. H. Halsey ve Stephan Marks, «British Student Politics», **Daedalus**, Winter 1968, ss. 117-118.
- (10) İngiliz Üniversiteleri konusunda ayrıntılı bilgiler için bknz.: H. C. Dent, **Universities in Transition**, London, Cohen and West, 1961; **L'Éducation dans le Monde**, op. cit., ss. 1141-1188; Yaşar Karayalçın, **Üniversitelerin İdare ve Mürakabesi**, Ankara, 1964, ss. 607-621; W.H.G. Armytage, «Royaume-Uni», **L'Administration des Universités**, Association Internationale des Universités, Cahier - S. 8, Paris 1967, ss. 37-52.

okulları. Yüksek öğretim piramidinin tepesinde Üniversiteler bulunmaktadır.¹¹ Üniversiteler, hiç bir devlet örgütüne bağlı olmayan, özerk ve bağımsız kurumlardır. Bunlar, genellikle, Krallık fermanlarıyla kurulmuşlardır. Bu özerklik, onlara, diledikleri personeli diledikleri gibi atama, öğrenci alma ve verecekleri dereceleri diledikleri gibi saptama hakkını da vermektedir.

1. Örgütlenme

İngiliz Üniversiteleri ayrı ferman ve yasalarla ayrı tarihlerde kuruldukları, merkezci bir görüşle ele alınmadıkları, hiç bir devlet organına bağımlı olmadıkları, yüzyıllar boyunca özerk kaldıkları için, örgüt ve iç yapıları bakımından da büyük bir çeşitlilik göstermektedirler.¹² «Bölüm» (*department*) ya da «college» birimlerinden oluşmaktadırlar. Başlıca şu bilim kollarında eğitim yaparlar: Edebiyat, sosyal bilimler, fen, teknoloji, tıp, dişçilik, tarım ormancılık, veteriner. Bütün Üniversitelerde, hiç olmazsa ilk üç fakülte vardır.

Büyük ölçüde kendi kaynaklarından beslenen Oxford ve Cambridge Üniversiteleri, yalnız kıdemli öğretim üyelerinden kurulmuş kurullarca yönetilirler. Öteki Üniversiteler (*civic universities*) ve Londra Üniversitesi, akademik işler dışındaki konular için, Üniversite-dışı çevrelerin de temsil edildikleri karma kurullarca yönetilirler.

Aralarında çok büyük farklar da olsa, İngiliz Üniversitelerinin, yönetim ve denetim bakımından, benzer yönleri de görülmektedir. Her Üniversitenin başında bir *Chancellor* vardır. *Chancellor*, onursal bir başkanlıktır. Asıl yönetici olan *Vice-Chancellor* (İskoçya'da *Principal*), ya ömür boyunca, ya da —Oxford ve Cambridge'de olduğu gibi— iki-üç yıllık süreler için seçilir.

Her Üniversitenin akademik işleriyle, yönetim ve malî işlerine bakan ayrı organlar vardır. Oxford ve Cambridge, kendi mensuplarından kurulu organlarca yönetilirlerse de, bunlar, Üniversitede görevli M.A. ünvanlı öğretim üyelerinden kurulu merkez organlarına (Oxford'da *Congregation*, Cambridge'de *Regent House*) bağlıdırlar. Ayrıca, mezunlardan kurulu, Oxford'da *Convocation* ve Cambridge'de bir *Senate* vardır. Bunlar, *Congregation* ya da *Regent House*'ın

(11) Adelstein, op. cit., s. 61.

(12) İngiliz Üniversitelerinin yapısı da İngiliz Commonwealth'i için söylenmiş sözü hatırlatır: «**Commonwealth** kendiliğinden meydana gelmiş olmasaydı, onu yeniden yaratmak mümkün olamazdı.»

üstünde organlardır; onların kararlarını görüşerek onaylar, ya da vetolar. Akademik işlerin büyük kısmı, Oxford'da *Hebdomadal Council*, Cambridge'de *Council of the Senate*'ca görülür. Bu kurul, *Chancellor* ve *Vice-Chancellor* ile, Üniversitenin remî görevlilerinden seçilmiş sekiz kişi ve *Congregation*'un seçtiği iki kişiden oluşur.

Şehir Üniversitelerinde (*Civic Universities*), karma kurullar vardır. Her Üniversitede, genellikle, dört ana organ bulunur: *Court*, *Council*, *Senate* ve *Fakülteler Meclisi*. *Court*, kalabalık (100 ile 600 kişi arasında) kurullardır. Bu kurulda, bölgenin düşünülebilecek bütün ilgi ve çıkar sahipleri temsil edilmektedir: Parlâmentonun bölge temsilcileri, okul müdürleri, sendikalar, öğretim üyesi dernekleri, kiliseler, mahallî idareler, Üniversiteye iyiliği geçenler, eski öğrenciler ve, çoğu zaman, henüz öğrenci durumunda olanlar. Bu kurul yılda bir-iki kez toplanır; *Vice-Chancellor*'un raporunu dinler; *Council* üyelerini seçer.

Uygulamada, Üniversitenin malî, yönetsel, hatta akademik politikasını saptayan organ *Council*'dir. Bir yürütme organına benzer. *Council*, 30-50 üyeden oluşur. Üyelerin çoğunluğu, mahallî idarelerin seçtiği, Üniversite dışından gelen ve Üniversite ile yakından ilgili kimselerdir; ayrıca, belirli sayıda profesör ve öteki öğretim üyeleri de kurula katılırlar. *Council*, özellikle malî işlere bakar. *Vice-Chancellor*'un, *Senate*'ın teklifi üzerine öğretim üyelerinin atanması, akademik yönetmeliklerin onanması da *Council*'in yetkileri arasındadır.

Asıl akademik işlere bakan organ *Senate*'dir. *Senate*, Üniversitenin en yüksek akademik kuruludur. Üyeleri arasında çoğunluğu profesörler oluşturur; başka öğretim üyeleri de vardır; Dekanlar (*deans*) ve bölüm başkanları da üyedirler. *Senate*, Fakülteler arasında eşgüdüm, öğretim üyeliğine atama tavsiyeleri gibi konuları görüşür.

Üniversiteler arası ortak konular için, görüşme organı olarak bir *Committee of Vice-Chancellors and Principals* vardır. Bu Komite, Üniversiteye dışarıdan karışma sorunlarını, personel işleri konularını, Üniversite Ödenekleri Komitesine (*University Grants Committee*) verilecek bilgileri görüşmek üzere, bir danışma organı olarak, her ay, Londra'da toplanır.

2. Devletle ilişkiler

İngiltere'de, yüksek öğretimin yönetimi ya da eşgüdümü ile görevli resmî organlar yoktur. Yüzyıllardır, Devletin karışımından

uzak yaşayan İngiliz Üniversiteleri, özerk kurumlardır. XIX ncu yüzyılın ikinci yarısına kadar, kendi gelirleriyle geçinirlerdi. Özellikle Oxford ve Cambridge böyle idi. Ancak, Devletin Üniversitelerle ilgisi yüzyılımızda artmıştır. Geleceğin işgücü ve bilimsel araştırma gereksemelerini karşılama zorunluğu duyulmuştur. Devlet, ulusal eğitim ve bilim politikasını gerçekleştirmek için —Üniversitelerin yönetim ve denetim özerkliği ilkesine dokunmadan ve onların akademik işlerine karışmadan— onlarla verimli bir işbirliği yapmağı uygun görmüştür.

Bugün, Oxford ve Cambridge'i de kapsamak üzere, İngiliz Üniversitelerinin giderleri, büyük ölçüde Devletçe karşılanmaktadır. Bu amaçla, 1919-20 yılında Parlamantonun Üniversitelere ayırdığı ödeneği bölüştürmek üzere, Üniversite Ödenekleri Komitesi (*University Grants Committee*) kurulmuştur. Bugün de çalışmakta olan bu Komite, Üniversite öğretimine ilişkin malî sorunları araştırarak, bunları karşılamak üzere Parlamantoca ayrılacak ödeneklerin nasıl kullanılması gerektiği konusunda Hükümete tavsiyelerde bulunacaktı. Ayrıca, Üniversitelerle ilgili bilgileri toplamak, onlarla danışarak gelişme plânlarının hazırlanmasına yardımcı olmak de Komitenin görevleri arasındadır. Komiteyi Maliye Bakanlığı atamaktadır. Üyelerinin çoğunluğu Üniversitelerden alınmakta, ayrıca endüstriden, araştırma kurumlarından üyeler de katılmaktadır.¹³ Üyeler beş yıl için seçilmektedirler.

University Grants Committee, Üniversitelerin yatırım giderleri niteliğinde olmayan giderlerini karşılayacak ödenekleri, beş yıllık dönemler için öngörmektedir. Her Üniversite, saptanan genel ilkelere içinde, kendisine ayrılan beş yıllık ödeneği dilediği gibi kullanabilmektedir. Beş yıllık sürenin bitiminden iki yıl önce, yeni beş yıllık dönemin ödeneği hazırlanır. Bunun için, Komite, bütün Üniversiteleri dolaşır, onların gelişme plânlarını ve beş yıllık gereksemelerini inceler, Üniversite yetkilileri ile görüşmeler yapar. Komite önerilerini ve tavsiyelerini Maliye Bakanlığına sunar. Raporunda ayrı ayrı her Üniversitenin değil, toplu olarak Üniversitelerin gereksemelerini belirtir. Parlâmentoca onandıktan sonra, Komite, her Üniversitenin beş yıllık ödeneğini saptayarak, kurumlara bildirir.

Böylece, *University Grants Committee*, bir çeşit merkezî planlama örgütü gibi çalışmaktadır. Zorunlu bir plânlama değil, karşı-

(13) *University Grants Committee* 1967 de 22 üyeli idi. Komitenin çeşitli alt komiteleri vardır.

lıklı anlayış, görüşme ve ödenek ayırma yetkisine dayanan bir plânlama söz konusudur. Komite, destekleme, eşgüdüm, uyarma ve tavsiye görevlerini yapmaktadır. Dışarıdan yönerge verme ya da denetleme söz konusu olmamaktadır.¹⁴ Böylece, önceleri Devlet ile Üniversiteler arasında bir «tampon» olarak düşünülmüş bulunan Komite, Üniversitelerdeki yeni gelişmeler konusunda daha sistemli görüşler öne sürmekle görevli, yol gösterici ve destekleyici bir organ durumuna gelmiştir.

3. Öğretim ve Araştırma

İngiltere'de öğretim üyeleri, genel olarak, *Professor, Reader, Assistant Professor, Senior Lecturer, Assistant, Lecturer, Research Assistant* ve *Demonstrator* kategorilerine ayrılır.¹⁵ Ayrıca Oxford ve Cambridge'de, sürekli olarak atanmış *Fellow*'lar vardır; bunlar «*tutor*» görevini de yaparlar. Başka Üniversitelerde, *Research Fellow*, kısa süreler için atanmış *Lecturer* ya da *Assistant Lecturer*'ler için kullanılan ünvanlardır.

Kimi Üniversitelerde, onursal makamlar olan ve Tac'ın sayılan *Regius chairs* bulunur. Bu kürsüler dışında, her Üniversite kendi personelini kendisi seçer. Çoğu zaman ilân yoluna başvurulur, ya da ünlü bilim adamlarına çağrı gönderilir. Öğretim üyelerinin yükseltmelerinde, ilgilinin çalışmalarına ve araştırmalarına bakılır. Öğretim üyelerinin siyasal görüşleri üzerinde durulmaz.

Genel olarak, her Üniversite, öğrencilerini kabul şartlarını dilediği gibi saptamakta özgürdür. Üniversitelere başvuranların sayıca artması üzerine, 1961 den bu yana, Üniversite temsilcilerinden oluşan yeni bir organ kurulmuştur: Üniversitelere Kabul Konusunda Üniversiteler Merkez Komitesi.¹⁶ Adaylar, giriş için beş-altı ko-

(14) Durham Üniversitesi eski **Vice-Chancellor**'u Sir James Duff şöyle demiştir: «Her şey karşılıklı güvene dayanmaktadır... Fakat önemli olan şudur ki, Üniversiteler, Komitenin kararlarını benimsemektedirler; Komiteyi, geçmişinin verdiği güven ve kalitesi yüzünden, Üniversite özgürlüklerinin en iyi koruyucusu olarak görmektedirler.» **L'Education dans le Monde**, op cit., s. 1149. Öte yandan, Lord Robbins de, İngiliz Akademisindeki 6 Temmuz 1966 konuşmasında, Komitenin yetkilerini genişletmek ve arttırmak yönünde söz etmiştir. Bknz.: Armytage, op. cit., s. 42.

(15) Ayrıntılı bilgi için bknz.: **Education in Europe: Structure of University Staff**, Council for Cultural Co-operation of the Council of Europe, Starsbourg, 1966, ss. 45-46, 127-129.

(16) Oxford ve Cambridge, önceleri, bu Komiteye katılmak istememişlerdi. 1964 den sonra onlar da katılmaktadırlar.

nudan sınav geçirmekte, bir özel görüşme ile, adayın yetenekleriyle ilgili olarak okul müdürlerinin gizli raporları da göz önünde tutulmaktadır. Öğrenciler, çeşitli kaynaklardan burslar almaktadırlar.¹⁷

Ders yılı üç sömestreye ayrılmaktadır. Birincisi Ekimin ilk haftasında, ikincisi Ocağın ikinci haftasında, üçüncüsü de Nisanın ikinci ya da üçüncü haftasında başlamaktadır. Öğrencilerin her sömestrede dokuz-on (Oxford ve Cambridge'de sekiz) hafta devam etmeleri istenmektedir. Kimi Üniversitelerde, öğrencilerin belirli sayıda derse gelmeleri istenmekte, kimi Üniversitelerde ise, devamdan çık sınav sonuçlarına önem verilmektedir. Mektupla eğitim pek gelişmemiştir.

Öğretim, genel olarak, ders (takrir), konferans ve laboratuvar çalışmaları biçiminde yapılmaktadır. Küçük gruplarla yapılacak, resmîlikten az-çok uzak bir eğitim uygun ve yararlı olacağı görüşü benimsenmiştir. Uygulanacak öğretim yöntemini, kitap ve kaynakların seçimi, uygulamalı çalışmaların ayarlanması ve düzenlenmesi, göze ve kulağa yönelmiş gereçlerin kullanılması gibi konular, genellikle, ilgili bölümlerin takdir yetkisine bırakılmıştır. Her yıl, bölümler en az bir sınav yaparlar; yıl sonunda Üniversitenin resmî sınavları vardır. Bu sınavlar için, başka İngiliz Üniversitelerinden de öğretmen çağrılmaktadır. Ayrıca *Master* ve uzun bir çalışma isteyen, *doktora* programları da vardır.

Üniversitenin başlıca görevi öğretim olmakla birlikte, özellikle I nci Dünya Savaşından bu yana, araştırmaya da büyük önem verdikleri görülmektedir. Hükümet, Devlet kurumları ya da özel sektör için, sözleşmeli araştırma projeleri kabul edilmektedir. Öğretim üyeleri kişisel araştırmalarda da bulunmaktadır. *University Grants Committee*, araştırmaları da desteklemektedir.¹⁸

(17) Bertrand Russel (op. cit., ss. 164-165), Üniversitelerde ancak bir takım mesleklere hazırlanacaklarla, öğretim ve bilim alanında özel yetenekleri olan kimselerin bulunmasından yanadır. Bu yüzden, Üniversite öğretiminin, özel yeteneği olanların bir ayrıcalığı sayılmasını, bu yeteneği olup da parası olmayanların, öğrenimleri boyunca Devletçe desteklenmelerini istemektedir.

(18) İngiliz Üniversitelerinin ve gençliğinin çeşitli sorunları için bknz.: *Student Power*, op. cit., ve Mishimura, op. cit., ss. 22-26, 94-98, 122-128.

II. ÜNİVERSİTE BİR ARAŞTIRICILAR TOPLULUĞUDUR

A. Kavram

Üniversitelerin öğretim (formasyon) görevi yanında, bu görevi de aşan ölçüde, asıl varlık nedenlerinin *araştırma* olduğu, XIX ncu yüzyılın ilk yarısında Almanya'da, özellikle Wilhelm von Humboldt'un savunduğu ve geliştirdiği bir görüş olmuştur.¹⁹

Buna göre, insanlığın başlıca özlemi, gerçeği öğrenmek ve araştırmaktır. İnsanlar ve toplumlar gerçeğe dayanarak ve onunla beslenerek yaşayabilirler. Oysa gerçek, bir kez elde edilebilecek bir şey de değildir. Gerçeğin, her alanda, her yönde ve her doğrultuda sürekli aranması gerekmektedir. Gerçeğin, baskıdan uzak olarak araştırılması, insanlığın, insanlık olarak hakkıdır.

Böyle olunca, insanların bu araştırmaya kendilerini özgürlük içinde verebilecekleri bir yer olması gerekir. Daha gençler, daha yaşlılar yanında bu işin çiraklığını yapabilmelidirler. Bu gençler ve yaşlılar, birlikte, öğreticiler ve öğrenciler topluluğunu oluştururlar. Gerçeği tümüyle kavramak istediğini benimsemiş olan bu insanlar topluluğu Üniversiteyi meydana getirir. Üniversite, bilimsel gerçeği aramayı başlıca görevi saymazsa, araştırmacıların bilimsel çalışmalarını kolaylaştırmak için elinden geleni yapmazsa, gerçeği de araştıramaz.

Her şeyden önce, bilginin bütünlüğünü ve öğretim ile araştırma arasında sıkı bağılılığı kabul etmek zorunludur. Öte yandan, bu araştırmanın tam bir özgürlük içinde yürütülmesi de gereklidir. Böyle olunca, öğretimde bulunmak, araştırma sürecine katılmak anlamına gelmektedir. Bir ustanın yanında çalışmakla, öğrenci, bilimsel davranış öğrenmektedir. Öğrencilerin bir araştırma ortamında yetişmeleri gerekmektedir. Bu öğretimin, pratik nitelikte olması da gerekmez. Bilim, bilim içindir; bilimden pratik bir amaç beklense, yönü de değiştirilmiş olur.

(19) Bu görüş Karl Jaspers'in yazılarında çağdaş açıklayıcısını ve savunusunu bulmuştur. Jaspers'in görüşleri için bknz.: Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 49-63. Humboldt'un Üniversite kavramı konusunda bknz.: Fulvio Tessitore, «L'Idea Humboldtiana di Università», Il Mullino, luglio-Agosta 1970, anno XIX, numero 210, ss. 44-61.

Böyle bir Üniversite kavramından bir takım sonuçlar çıkmaktadır: Önce, ancak araştırmacı, öğretebilir.²⁰ Bundan başka, Üniversite öğretimi mesleklere adam yetiştirmeye yöneldiği zaman bile, bilimsel davranışı geliştirme, öncelik ve üstünlük kazanmalıdır. Uygulamada yenilikler yaratabilecek olan da, yalnız böyle bir tutumdur. Böylelikle, ömür boyu kazanılmış bir davranış elde etmek söz konusudur. Aslında, bilimsel araştırmaya yönelmiş bir eğitim, bir meslekte çalışmaya yönelmiş eğitimle aynı ilkelere bağlı kalmaktadır. Öğretim ve araştırma arasında birlik, her iki durum için de söz konusudur.

Öte yandan, bilimsel eğitim, bir seçkinler ayrıcalığıdır: Maddî kazançlardan çok, bir bilim ülkesi yaşayanların topluluğu, bir entellektüel aristokrasi. Bu seçkinlerin kimler olacağı bilinmez; ancak, bunların «en iyiler» olması, her an gerçeği araştırma ülkesünü yaşamaları, araştırmayı yalnız bir meslek ya da angarya olarak görmemeleri, yaşantılarının en yüce doruğu, anlamı ve ülkesi saymaları gereklidir.²¹

Böyle bir anlayışın temel dayanaklarından biri de akademik özgürlüktür: Öğretme ve öğrenme özgürlüğü (*Lehrfreiheit* ve *Lernfreiheit*). Öğretmen, özgür bir araştırmacı olarak, konularını seçmekte, bunlar üzerinde araştırmalara girişmekte —öğrencilerine örnek olacak biçimde— özgür olmalıdır. Öğrenci de, kendisinden sorumludur. Dilediği yerdeki Üniversitede —gerekli görürse bir Üniversiteden ötekine geçerek— öğrenimini geliştirebilmelidir. Böyle bir

- (20) Russel (op. cit., s. 167) şöyle diyor: «Şu nokta çok önemlidir. Her öğretmen aynı zamanda araştırmaya da kendini vermiş olmalıdır; bunun için de, bütün öteki ülkelerde, kendi alanında neler yapıldığını öğrenebilecek yeterli enerjisi ve zamanı olmalıdır. Üniversite öğretiminde, pedagoji alanında beceriklilik artık önemli değildir; önemli olan, herkesin kendi alanında bilgili olması ve bu alanda olup bitenleri yakından izlemesidir. Bu ise, dersleri başından aşkın ve sınırları bozacak ölçüde yorgun düşmüş bir insan için olanaksızdır. Çalıştığı konuyu tadını yitirebilir ve bütün bilgisi gençliğinde öğrendikleriyle sınırlı kalabilir.» İngiliz Üniversiteleri konusunda bir taşlama yazmış olan F. M. Cornford (*Microcosmographia Academica*, çev. Meray, Ankara, 1969, s. 78) şöyle demektedir: «Bir öğretim üyesi, bir zamanlar öğrenmeyi becerebildiği bir konuyu öğretmeye atanmış bir derin bilgiçtir.»
- (21) Russel (op. cit., s. 165) şöyle diyor: «Zamanını yararlı olarak kullandığına Üniversitenin yetkili organlarını inandıramayanların Üniversitede tutulmamaları gerekir. Üniversiteyi, zengin delikanlıların üç dört yıl aylakça dolaştıkları bir yer sayan görüş... farkına varmadan daha bir süre yaşasa bile, ölmek üzeredir.»

akademik özgürlük, siyasal iktidardan da bağımsız olmayı gerektirir. Aslında, gerçeğin aranmasına değer veren Devlet de, bu araştırmanın sonuçlarından çekinmemelidir.²²

B. Kavramın Modeli : Alman Üniversiteleri

UNESCO Alman Millî Komisyonunun, Batı Almanya'da yüksek öğretimin gelişmesini anlatan raporunda, Üniversitelerin araştırmaya verdikleri önem ve öncelik belirtilirken, şöyle de denilmektedir: Almanya'da, «geleneksel bilgilerin sadece akatırılmasıyla yetinmenin yerine, gerçeğin ve yeni bilgilerin araştırılması geçti. Bu yön değişikliği —1806 da Napoleon'a yenilmesi sonucunda Prusya'nın çöküşüyle birlikte— çağdaş Üniversite konusunda yeni bir kavrama götürdü: Bu yeni kavram, ayrılmaz biçimde, Wilhelm von Humboldt'un adına bağlıdır... Özgür araştırma ile öğretim arasındaki ilişkiler, Üniversitelerin özerk olma ve öğretim üyelerini seçme hakları, kendilerini gerçeğin araştırılmasına vermiş öğretim üyeleriyle öğrencilerin uydukları çok sıkı bir moral yasa, bütün bunlar, bu dönemin ülküleridir. Alman Üniversiteleri bu ülkülere her zaman bağlı kalmışlardır; Hitler'in diktatörlük yılları dışında, Devlet de bu ülkülere bağlı kalmış ve saygı göstermiştir. Daha yakın tarihlerde kurulmuş Üniversiteler de (Frankfurt, 1914; Köln, 1919; Main, 1946; Berlin, 1948; Saarbrück, 1949) bu ilkelere uymaktadırlar.»²³

Batı Almanya'da, 1949 Anayasasının 5 nci maddesi, «Anayasaya bağlılık görevi» içinde «öğretim ve araştırma özgürlüğü» ilkesini benimsemektedir. Ayrıca, Federal Devletin birimleri olan *Land*'lerin anayasalarında da benzer hükümler vardır. Öte yandan, 1965 Rektörler Konferansı (*Rektorenkonferenz*) ile *Land*'lerin Kültür Bakanları Konferansında ortaklaşa yazılan raporda, Üniversitenin özellikleri şöyle belirtilmektedir :

(22) Almanya'da akademik özgürlüğün eleştirilerek incelenmesi için bknz.: Richard Hofstadter ve Walter P. Metzger, **The Development of Academic Freedom in the United States**, Columbia University Press, 5th printing, 1965, ss. 383-407.

(23) Batı Almanya Üniversiteleri için bkz.: **L'Education dans le Monde**, op. cit., ss. 179-197; Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 56-63; Lord Robbins Başkanlığındaki Yüksek Öğretim Komitesi (çev. A. F. Oğuzkan ve T. Oğuzkan), **Çeşitli Ülkelerde Yüksek Öğretim**, M.E.B., Talim ve Terbiye Dairesi yayınları, 8, Ankara, 1969, ss. 93-116; R. Reinhardt, «République Fédérale d'Allemagne», **L'Administration des Universités**, op. cit., ss. 73-89.

(1) Araştırma ile öğretimin birliği; başka bir deyimle, güçlü bir uzmanlaşma ile nitelenen ve ancak bir çok kimsenin işbirliği ve çok pahalı araç ve gereçlerinin kullanılmasıyla yerine getirilebilen bir araştırma görevi ile, artık sorunlarını ancak bilim yoluyla çözümlenebilecek bir toplumda alacakları görevlere sayıları hızla artan gençleri hazırlamak anlamına gelen bir formasyon verme görevinin birleştirilmesi;

(2) Her çeşit siyasal ya da ideolojik bağlantılar karşısında, araştırma ve öğretim özgürlüğü; şu özellikle ki, Devlet, Üniversiteleri yaratmakla, onların bakımını sağlamakla ve geliştirmekle birlikte, iç işlerine karışmaktan çekinir; bu iç işler, her kurumun özerk organlarıca düzenlenir; öyle ki, Devletle Üniversite arasında bir gerilim ve bağımlılık ilişkisi kurulur; bu ilişki, uygulamada çeşitli biçimler alabilir;

(3) Akademik özgürlük, aynı zamanda, öğrencilerin öğrenim görme özgürlüğü anlamına gelmektedir; öğrenciler, okul çocukları gibi, ne günlük zorunlu işleri yapmak, ne de derslerindeki ilerlemelerini yıllık sınavlarda ispatlamak zorundadırlar; öğrencilerden, kendi çalışmalarını kendi sorumlulukları altında düzenlemeleri ve olumlu sonuçlara götürmeleri istenmektedir. Şüphesiz, ders ve sınav yönetmelikleri, konulara göre, onların bu özgürlüğünü bir ölçüde sınırlar; ancak, ilkeye hanel vermez.²⁴

Almanya'da yüksek öğretim kurumları yalnız Üniversiteler değildir. Yüksek öğretim kurumları şunlardır: (1) Üniversiteler (*Universitäten*) ve teknik üniversitelerle (*technischen Hochschulen*), onlara benzer üniversiter kurumlar (*wissenschaftlichen Hochschulen*); (2) Felsefe ve teoloji yüksek okulları; (3) yüksek pedagoji okulları; (4) Güzel sanatlar, müzik ve beden eğitimi yüksek okulları.²⁵

1. Örgütlenme

Alman Üniversiteleriyle ilgili metinler, Federal Anayasa, Eyalet (*Land*) anayasaları ve her Üniversitenin kuruluşunu sağlayan fer-

(24) Reinhardt, op. cit., s. 74.

(25) Reinhardt, op. cit., s. 74; Robbins Raporu, op. cit., s. 100; L'Education dans le Monde, op. cit., s. 182.

manlar ve yasal belgelerdir. Tarihsel açıdan, Alman Üniversiteleri hem kamu kurumları, hem de bağımsız kurumlar olarak gelişmişlerdir. *Land* anayasaları, Üniversiteleri, *Land*'ın bir kurumu olmakla birlikte, kamu hukuku anlamında bir tüzel kişilik olarak da tanımlamaktadırlar.

Aralarında bir takım farklar olmakla birlikte, Batı Almanya Üniversiteleri, örgütleniş bakımından, benzerlikler de göstermektedirler. Her Üniversitenin başında bir *Rektor* vardır. *Rektor*, ordinarius profesörler arasından bir yıl (kimi Üniversitelerde iki yıl) için seçilir; *Land* Kültür Bakanının onamıyla göreve başlar; kimi *Land*'larda bu onay gerekmez. Kimi Üniversitelerde (örneğin Prusya Üniversitelerinde), Üniversitenin malî ve yönetim işlerine bakmak üzere, Kültür Bakanının temsilcisi olarak, bir de *Kurator* bulunur.

Üniversitelerin genellikle iki kurulu vardır: *Küçük Senato* ve *Büyük Senato*. *Küçük Senato* (buna, *Senato* de denilmektedir), bir Üniversiteden ötekine değişmekle birlikte, genellikle *Rektor*, bir önceki *Rektor* (kimi Üniversitelerde bir sonraki olmak üzere seçilmiş bulunan *Rektor*, başka bir deyimle *Rektor designatus*), Dekanlar, Fakülte temsilcileri, öğretim üyeleri ve öğrenci temsilcilerinden kurulur. Küçük Senato, Üniversitenin yönetimiyle ilgili işlere bakar, Fakülteler arasında eşgüdümü sağlar.

Büyük Senato (kimi Üniversitelerde *Plenum*), bütün profesörlerden, doçentlerden, öteki öğretim görevlerinden, asistan ve öğrenci temsilcilerinden oluşur.²⁶ *Rektor* seçimi, Üniversite statülerinde değişiklikler hazırlamak, yüksek öğretim konularında görüş bildirmek gibi yetkileri vardır.

Kimi Üniversitelerde (örneğin Göttingen, Kiel, Münster), malî işlerle personel işlerine *Kurator* bakar. Tesis (*Stiftungsuniversitäten*) biçimindeki Üniversitelerde (Köln, Berlin, Saarbrück, Frankfurt), bir *Kurator'luk Kurulu* vardır. Bu kurula, kurucuların, mahallî idarelerin, Devletin temsilcileriyle Üniversite temsilcileri katılır. Bunlar, kendilerine karşı sorumlu bir *Kurator* seçerler.

Üniversiteler, Fakülteler biçiminde birimlere ayrılırlar. Fakültenin başında bir *Dekan* bulunur. Dekanlar bir ya da iki yıl için, ordinarius ya da *personliche ordinarius (ordinarius ad personem)*

(26) Eskiden genellikle öğrenci temsilcilerinin oy hakkı yoktu. Yalnız öğrenci konularında görüşleri alınırdı.

profesörler arasından seçilirler. Her Fakültenin, genellikle, iki kurulu vardır: Geniş Fakülte (*weitere Fakultät*) ve Dar Fakülte (*engerere Fakultät*). Geniş Fakülte (Genel Kurul), bütün öğretim üyelerinin katıldığı kuruldur. Genel öğretim işlerine bakar. Dar Fakülte, profesörlerden ve seçilmiş öğretim üyelerinden, asistan ve öğrenci temsilcilerinden oluşur. Sınavların düzenlenmesi, genel olarak öğretim ve araştırma işleri, öğretim üyelerinin atanmasına ilişkin tavsiyeler gibi konularla uğraşır.

2. Devletle ilişkiler

Batı Almanya'da yüksek öğretimin yönetimi, merkezci olmayan bir biçimde düzenlenmiştir. Federal bir Millî Eğitim (Kültür) Bakanlığı yoktur. Eğitimin her kademesi gibi, yüksek öğretim de *Land*'lerin yetki alanına giren bir konudur.

Üniversiteler hem kamu kurumu hem de özerk oldukları için, Devletle ilişkileri de bu ölçüler içinde biçimlenmektedir. Üniversitelerin özel malî kaynakları yok gibidir. Bütçelerini *Land* sağlamaktadır. Üniversite ödenekleri, *Land*'a göre, ya topluca verilir, ya *Land* Kültür Bakanlığı bütçesi içine konulur. Bu bütçeler *Land* parlamentosunun denetimi altındadır. Yapı işlerinde, Federal Hükümet yardımlarda bulunmaktadır.

Devletin Üniversitelerle işbirliği, Profesörlerin atanmasında da ortaya çıkmaktadır. Üniversiteler, açık bulunan kürsüye üç aday gösterirler; Kültür Bakanı, bunlardan birinin kürsüye atanmasını yapar. Öğretim üyeleri, hem Devlet memuru, hem de özerk bir kurumun personeli statüsündedirler.

Akademik özgürlük ilkesi uyarınca, öğretim ve araştırma işlerinde Devletin denetimi söz konusu değildir. Ancak, gerek Üniversiteler arasında, gerek *Land*'ların Kültür Bakanları arasında, gerekse Üniversitelerle Kültür Bakanları arasında, danışma, eşgüdüm ve işbirliği sağlamak için özel organlar kurulmuştur. *Land*'lardaki Üniversitelerin ortak sorunlarını görüşmek üzere, *Land* Üniversiteleri Rektörler Konferansı (*Landesrektorenkonferenz*), Batı Almanya

(27) Bknz.: *Structure of University Staff*, op. cit., ss. 23-24, 77-78; *L'Education dans le Monde*, op. cit., ss. 192-193; Reinhardt, op. cit., ss. 85-86; Dışarıdan atanmış profesörlere, henüz *Land* Hükümetince **Professor** olarak atanmamış Doçentlere, geçici olarak, **extraordinarius**'luk verilebilmektedir. **Honorarprofessor**, ek görevli, ziyaretçi profesörlere, endüstri alanında önemli bilimsel araştırma yapanlara, ünlü avukatlara verilen ünvandır.

Rektörler Konferansı (*Westdeutsche Rektorenkonferenz*) gibi. Bunlar, zaman zaman, Batı Almanya Kültür Bakanları Sürekli Konferansı (*Standinge Konferenz der Kulturminister*) ile toplanarak, ortak sorunları görüşürler.

3. Öğretim ve Araştırma

Batı Almanya'da öğretim üyeleri *Ordinarius Professor* (*Ordentlicher Professor*), *Extraordinarius Professor*, *Privaatdozent*, *Honnarprofessor*, bilimsel asistan (*wissenschaftliche Assistent*) ve başka yardımcıları kapsamaktadır.

Ordinarius'lar, özel ayrıcalıklı Devlet memuru statüsündedirler. Üniversitenin göstereceği üç aday arasından, *Land* Kültür Bakanınca, genellikle ömür boyu atanırlar. Bunlar maaşlarından başka, eskiden, öğrencilerinin sayısına göre, ek bir para da (*Kolleggeld*)²⁸ alırlardı. *Ordinarius*'lar, ders konularını seçmekte, öğretim ve araştırma programlarını düzenlemekte kesin olarak özgürdürler. Bir Kürsü için *Ordinarius Professor* yoksa, Fakültenin teklifi ve Kültür Bakanının onanmasıyla, *Extraordinarius Professor* (*Ordinarius ad personem. Ausserordentliche Professor*) atanabilir. Tam zamanlı çalışan *Privaatdozent*'lere de bu ünvan verilebilir. *Ordinarius*'lar, 68 yaşında, tam maaşla ve *Emeritus* ünvanıyla emekli olurlar.

Öğretim üyeliğine giriş kademesi olan *Privaatdozent*'lik için, doktora yapmış olmak, bir tez hazırlamak, bunu bir kollokyomda savunmak ve bir deneme dersinde başarılı sayılmak gerekir. *Privaatdozent*'ler, Kültür Bakanının onanmasıyla, Kürsü yöneticiliğine, *Ausserplenmessige Professor* ünvanıyla (yardımcı profesör) atanabilirler. Akademik danışmanlar (*Akademischer Rat*), yalnız ders vermekle görevli olan, akademik ünvanı bulunmayan öğretim görevlidir. Asistanlar (*wissenschaftlichen Assistenten*) bir yandan kendilerini yetiştirirken, öte yandan da Kürsü Profesörüne yardımda bulunurlar. Ayrıca, ileri öğretim yıllarındaki öğrenciler de, bilimsel yardımcı güç (*wissenschaftliche Helfeskraefte*) olarak ders vermede ve araştırmalarda kullanılmaktadır.

Lise bitirme ve olgunluk (*Abitur*) diploması almış öğrenciler, diledikleri Fakülteye girebilirler; giriş sınavı yoktur. Öğrenci Üniversite seçiminde olduğu gibi, dilerse, öğrenimi sırasında Üniversite

(28) *Kolleggeld* sistemi yerine, artık belirli bir ödenek verilmektedir.

değiştirmekte de özgürdür.²⁹ İlke olarak, sınavlara ne zaman gireceğini ve bu arada ne ölçüde geniş bir alanda çalışacağını da öğrenci kararlaştırır.³⁰

Ders yılı iki sömestreye ayrılmaktadır: Birinci sömestre Kasım başından Şubat sonuna, ikinci sömestre de Mayıs başından Temmuz sonuna kadar sürer. Arada kalan aylar, öğretim üyelerinin ve öğrencilerin kişisel araştırmaları için bırakılmaktadır.

Humboldt geleneklerinin temel ilkelerinden olan araştırma, yüksek öğretim kurumlarının en önemli özelliklerinden ve görevlerinden biridir. Batı Almanya'da yapılan araştırma çalışmalarının üçte ikisi, bugün de Üniversitelerin enstitülerinde gerçekleştirilmektedir. Çeşitli enstitüler, özellikle temel araştırma ile uğraşmaktadırlar. Öğretim üyelerinden her biri, kendi isteğine uygun araştırma konuları seçerek, bunlar üzerinde asistanları ve öğrencileriyle birlikte çalışır. Bu arada, Üniversite dışı endüstri kurumları da, birçok araştırma konuları önerirler ve desteklerler. Öte yandan, anayasalarda yazılı olan öğretim ve araştırma özgürlüğü, Üniversite dışından yapılacak araştırma zorlamalarını önlemektedir. Kamu kurumlarınca ödenek verilse bile, araştırma konusunu profesör kendisi seçer.

Üniversite dışında da, yüksek düzeyde araştırma ile uğraşan kurumlar vardır: *Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft* gibi. Bu kurum, çok geniş bir araştırmacılar kadrosu olan, Üniversite öğretim üyelerinin de tam ya da yarı-zamanlı katılabildikleri, bilimsel bir araştırma merkezidir.³¹

-
- (29) Edebiyat ve Fen Şûrasının 1960 raporunda şöyle denilmektedir: «Her öğrenci, ilerlemesi için en büyük faydayı sağlayacağını umduğu bir Üniversite öğretim üyesi tarafından verilen derse devam etme imkânına sahip olmalıdır.» **Robbins Raporu**, op. cit., s. 105.
- (30) 1960 Şûrasının raporunda şöyle denilmektedir: «Alman sistemi çoğu konularda sadece son imtihan veya olsa olsa bir ilk ve son imtihan tasavvur edebilir.» **Robbins Raporu**, op. cit., s. 107.
- (31) Alman Üniversitelerinin son yıllardaki çeşitli sorunlarıyla Almanya'daki gençlik hareketleri için bknz.: Coşkun San, **Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri**, Ankara, 1969; Frank A. Pinner, «Tradition and Transgression: Western European Students in the Postwar World», **Daedalus**, Winter 1968, ss. 137-155; Nishima, op. cit., ss. 19-22, 119-122.

III. ÜNİVERSİTE TOPLUMA HİZMET KURUMU, BİR İLERLEME OCAĞIDIR

A. Kavram

Üniversiteyi, bir «liberal formasyon» vererek kişilerin yeteneklerini geliştirme, ya da «gerçek adına gerçeği arama» amacıyla «bilim için bilim» yapan bir kurum olarak görmek yerine, toplum sorunlarının çözümlenmesinde, toplumun ilerlemesinde katkıları bulunması gereken bir kurum olması, özellikle A.B.D.nde savunulmuş ve benimsenmiştir.³²

Bu görüşe göre, bir ulus için önemli olan, her çeşit ilerletici ve geliştirici unsurları arasında sıkı bir ilişkinin kurulmuş olmasıdır; öyle ki, bilim kamu hayatını, kamu hayatı da bilimi etkilemelidir. Üniversiteler, bu ilerletici ve geliştirici çabaların en etkili birleştiricilerinden biridir.³³

Böylece, vurguyu «ilerleme ve geliştirme» üzerine kaymak, salt gerçeği aramaya yönelmiş, ya da kişiliği geliştirici liberal bir formasyonu amaç edinmiş bir tutumdan farklı sonuçlar yaratacaktır. Şüphesiz, bilgiyi ve araştırmayı geliştirmenin de önemi ve değeri vardır; ancak, gerçek kültür, eyleme yönelmek ve —kendi başına bir amaç sayılmak yerine— ilerlemeye katkıda bulunmak zorundadır. Eğitim ve kültürün «yararlı» olmasında, «yarar gözetmesinde», bu yüzden, hiç bir sakınca yoktur. «Eğitim yarar gözetmezse, nedir öyle ise? Bir çantada saklanması gereken bir beceri midir? Hayatta amacınız ne olursa olsun, eğitimin şüphesiz yararlı olması gerekir.»

Kaldı ki, böyle bir tutum, hem öğrenci de hem de araştırmacıda psikolojik bir gerçeğe de uygun düşecektir. Öğrenci, her şeyden önce, canlı bir varlıktır; her şeyden önce, hayatla ve hayatın her türlü yönüyle ilgilenmektedir; entellektüel ya da estetik hayatı eylemden ayırmak, psikolojik açıdan da yanlıştır; bilgi ve eğitim, boşa dönen bir tekerlek gibi olur. Üniversitenin görevi, eylemle düşünceyi bağ-

(32) Drèze ve Debelle (op. cit., ss. 65-82) bu görüşün başlıca temsilcisi olarak Alfred North Whitehead'i göstermektedirler. Whitehead'in kitabı: **The Aims of Education**, A Mentor Books, 3rd printing 1963 (ilk baskısı 1929); bkzn.: özellikle, 1927 de yaptığı «Universities and their Function» başlıklı konuşma, ss. 91-101. Whitehead'e göre, «Eğitim, bilgiyi kullanma sanatıdır.» (s. 16).

(33) Whitehead, op. cit., s. 98.

daştırmak, *düşünen insan (homo sapiens)* ile *yapıcı insanı (homo faber)* aynı kimsede birleştirebilmektir. «Bir Üniversitenin ya hayal gücü büyüktür, ya da bu Üniversite hiç bir şeydir —hiç olmazsa, yararlı olmayan bir şeydir. Üniversitenin rolü, hayal gücünü deneyle kaynaştırmaktır.»³⁴

Böylece, öğretim ve araştırma yanında, toplumun sorunlarına da eğilen, onlara çözüm yolları bulmağa çalışan, toplumun ilerlemesine katkıları getiren bir Üniversite, toplumun kendisine verebileceği yeni görevleri de görmezlikten gelmemelidir. Ancak böyle yaparken, özel çıkarların savunucusu olarak değil, «yanlış ya da doğru, bir düşünme özgürlüğü» içinde olmalıdır.³⁵ Üniversite, bir yandan temel araştırmalara eğilirken, öte yandan da, araştırma ve öğretim bakımından, günün önceliklerini de görmezlikten gelmemelidir. Bilim de balık gibi saklanabilir: Konu ne olursa olsun, şu ya bu biçimde, öğrencilere taze ve canlı olarak, denizden yeni çıkmışcasına, hemen yararlı olabilecek tazelikte sunulması gerekir.³⁶

Bir ilerleme ve gelişime ocağı olarak Üniversitelerin rolü, bu kurumları, toplum üzerinde de araştırmalara yöneltmektedir; sosyal bilimlerin laboratuvarı olan bugünkü toplum ile, günümüz bulgularının hazırladığı yarınki toplum üzerinde araştırmalara girişmektedirler. Bu alanlarda, yapıcı ve sistemli araştırmaları yürütebilecek nitelik ve yenekte tek kurum, Üniversitedir. Toplumun yeni beliren ve görülebilen gereksemeleri, bilimin en yeni yönelimleri, Üniversite programlarına esinlenme kaynakları olacaktır. Böylece, Üniversite «fildişi kule» içinde de kalmıyacaktır.³⁷

Böyle bir anlayış, uygulamayla ilgili tartışmalara geniş ölçüde açık da olsa, Amerikan Üniversitelerin büyük ölçüde benimsedikleri söylenebilecek bir yaklaşımdır. Gerçekten, Amerikan Üniversiteleri için geçerli sayılan üç ana görev şöyle özetlenebilir: Öğretim, Araştırma ve Hizmet (*service*).³⁸ Amerikan Üniversiteleri, düşünce ve araştırma alanlarında olduğu kadar, topluma hizmet götürme

(34) Ibid., s. 97.

(35) Ibid., s. 94.

(36) Ibid., s. 98.

(37) Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 72-74, 79.

(38) Bu konuda bknz.: S.E. ve Zella Luris, «The Role of the University: Ivory Tower, Service Station, or Frontier Post?», *Daedalus*, Winter 1970, ss. 75-83.

konusunda da, topluma Avrupa Üniversitelerinden daha yakın görünmektedirler.³⁹

B. Kavramın Modeli : Amerikan Üniversiteleri

Özel teşebbüsün ve endüstri kapitalizminin yaygın ve dinamik bir uygulama alanı bulduğu, neredeyse «Devlet dogması» niteliğinde benimsenir görüldüğü Amerikan toplumunda, yüksek öğretim çok çeşitlilik göstermektedir; bu yüzden, her durum için geçerli olabilecek genellemeler yapmak da güçtür. Bu ülkede «yüksek öğretim» terimi de, öteki ülkelerden, daha büyük bir esneklik içinde dir.⁴⁰

Yüksek öğretim kurumları, amaçları, programları ve uygulamaları sistem bakımından, genel olarak, şu kategorilere ayrılabilir : (1) *Bachelor* ya da daha ileri derecelere götüren, dört yıllık ya da daha uzun süreli programlar uygulayan Üniversiteler, *liberal art collage*'leri ve yüksek meslek okulları; (2) İki yıllık program uygulayan *junior college*'ler ve *community college*'ler; bunlardan bir kısmı, *credit* kaybına uğratmaksızın, üst Üniversite öğretimine öğrencileri hazırlar; bir kısmıysa, doğrudan doğruya mesleklere hazırlar; (3) Doğrudan doğruya bir mesleğe hazırlayan, genellikle iki yıllık bir program uygulayan yarı-meslekî okullar (*semi-professional schools*). Üniversiteler, *Bachelor* (B.A.) derecesine hazırlamakla birlikte, daha yukarı dereceler (*Master, Ph. D.*) programlara da uygulamaktadırlar.

Üniversiteler konusunda, bir örnek bir sistemden söz edilemez. Eyalet (*State*) Üniversiteleri, mahallî idare (*municipality*) Üniversiteleri, özel Üniversiteler (mezhep topluluklarının Üniversiteleri),

(39) «Servan Schreiber'in belirttiği gibi, Amerikalılar iş hayatı (**business**), Üniversiteler ve hükümet arasında, hiç bir Avrupa ülkesinde gerçekleştirilmemiş ve başarılı olmamış sıkı bir işbirliği gerçekleştirmişlerdir'. Amerikan Üniversitelerimiz, toplum hayatıyla derinlemesine ilgilidirler ve toplum sorunlarının çözümü çabalarına çok katkıda bulunmaktadır... Avrupa Üniversiteleri, yakın tarihlere gelinceye kadar, kendilerini geleneksel ve özerk görevlerine bağlı saymışlar ve toplumun öteki kesimlerince ya da Üniversite dışındaki halkça kendilerinden istenilen görevleri kabul etmeğe direnç göstermişlerdir.» Martin Throw, «Reflections on the Transition from Mass to Universal Education», *Daedalus*, Winter 1970, ss. 1, 2.

(40) Amerikan sistemi konusunda bkz. : R. A. Holden, «Etats-Unis d'Amérique», *L'Administration des Universités*, op. cit., ss. 59-72; **Robbins Raporu**, op. cit., *L'Education dans le Monde*, op. cit., ss. 542-565.

laik Üniversiteler vardır. Federal Hükümete bağlı hiç bir Üniversite yoktur.

Bu kategoriler içinde, *Land-grant* sistemine dayanan Üniversiteler ve *college*'ler ayrı bir yer tutmaktadır. Bunlar, A.B.D.nde çok yaygın bir Üniversite sistemi olarak görünmektedirler. Kimi Eyaletlerde, *Land-grant* Üniversite ile Eyalet Üniversitesi aynıdır. Bu Üniversitelere verilen ad, 1862 tarihli Merrill Act'dan alınmıştır. Bu yasaya göre, Federal Hükümet, her Eyalette, Üniversite kurulması ve yüksek öğretim kurumlarının geliştirilmesi için toprak vermeğe yetkili kılınmaktaydı. Bu öğretim kurumları, «tarım ve mekanik sanatlar alanında» ilgili her Eyaletin yasama organlarınca saptanacak koşullar altında, eğitim yapacaklardı.⁴¹

1. Örgütlenme

Amerikan Üniversitelerinin, örgütlenme bakımından temel özelliği, öğretim ve araştırma işleriyle uğraşanlarla, yönetim işleriyle uğraşanların ayrı kimseler olmasıdır. Amerikan Üniversitelerinin yönetimi, genellikle akademik kimseler olmayan, çoğunlukla Üniversite dışı çevrelerden atanmış üyelerden kurulu Mütevelli Heyetleri (*Board of Trustees*) ile yönetilmeleridir.⁴² Ayrıca, Üniversite yönetiminin başına getirilen *President* (ya da *Chancellor*), okul ya da *college*'lerin, ya da belirli işlerin başına getirilen *Dean*'ler de, akademik çevrelerden gelmiş olsalar bile, profesyonel yönetici durumuna geçmektedirler.

Amerikan Üniversitelerinin bağlı oldukları ya da örgütlenmelerine yön veren federal hiç bir yasa yoktur. Her Eyalet (*State*), sınırları içindeki yüksek öğretim kurumlarının kurucu belgelerini vermeğe yetkilidir.

Mütevelli Heyetleri'nin üyeleri, ya Heyetin daha önce seçilmiş üyelerince (*cooptation* yoluyla) seçilirler, ya Eyalet parlamentosun-

(41) Bu çeşit Üniversitelerin sayısı, 1960 da, 68 idi. Öğrenci sayısının % 18 i bu tip Üniversitelere gidiyordu.

(42) Harvard Üniversitesi, başlangıçta, öğretim üyelerince yöneltilmeye dayanan İngiliz geleneğine uymak istemişse de, kaynakları ve o zamanki öğretim üyeleri böyle bir sistemin uygulanması için yetersiz görünmüştür. Bu yüzden, Üniversitenin resmî kurucuları, aynı zamanda, **Board of Overseers** adı altında, Üniversitenin yönetim kurulu durumuna geçmişlerdir. Aynı koşullar altında William and Mary Üniversitesinde **Board of Visitors**, Yale Üniversitesinde de, bugün **Corporation** adını almış bir **Board of the President and Follows** kurulmuştu.

ca, ilgili mezhebin yetkili makamlarınca, ya da Üniversitenin mezunlarınca seçilirler. Bu kurulların üye sayısı 7 ile 35 arasında değişmektedir. Bir çok Üniversitede, Mütevelli Heyetleri salt akademik işlerle uğraşmazlar; bu işleri öğretim kurularının yetkisi içinde görürler. Mütevelli Heyetleri, Üniversitenin genel gelişme ilkelerini, yönetmeliklerini düzenlerler. Mütevelliler, geleneksel olarak iki yöne dikkat etmeğe çalışırlar: İçe doğru, Üniversitenin yönetimine göz kulak olmak; dışa doğru, Üniversiteye kaynak ve gelir sağlayan, bunun karşılığı olarak da ondan hizmetler bekleyen grupları ve çıkarları gözden uzak tutmamak. «Üniversiteyi dışa karşı, bir kalkan gibi korumakla olan Mütevelli Heyetleri, bu görevlerini gitgide yapamaz duruma gelmektedirler. Üniversiteyi, dış güçlere karşı korumak yerine, toplumdan gelen duyguları ve baskıları Üniversiteye iletme aracı olarak işler duruma gelmeğe başlamışlardır. Bu da, Üniversitenin bütün görevlerini büyük tehlikelerle karşılaştırır olmuştur.»⁴³

Her Üniversitenin başında bir *President (Chancellor)* bulunur. *President*, yönetim ve politika alanlarında üstün yetenekleri olan bir bilim adamıdır. Eskiden, öteki meslekdaşları arasında *primus inter pares* durumunda olan ve onların sözcülüğünü yapan *President*, zamanla, Mütevelli Heyetinin bir temsilcisi olmuş ve geniş yetkilerle donatılmıştır.⁴⁴ *President*, genel olarak, şu işlerde son karar yeri yetkilerini kullanmaktadır: (1) Öğretim ve araştırma programları; (2) öğretim üyelerine ilişkin işler; (3) öğrencilere ilişkin işler; (4) dış ilişkiler (mezunlarla, Federal Hükümet ve Eyalet makamlarıyla ve genel olarak halkla); (5) Üniversiteye gelir sağlamakla; (6) Üniversitenin gelişimi ile.⁴⁵ *President*'ler, genellikle ömür boyu atanırlar; ancak, on yıldan çok dayanana pek görülmemiştir.

College'lerin ya da belirli işlerin başında bir *Dean (Dekan)* bulunur. *Dean*'ler de Mütevelli Heyetlerince, genellikle beş yıl için atanırlar; süreleri yenilenebilir. *Dean*'ler, yönetim işlerine eğilimli olan,

(43) Throw, op. cit., s. 11.

(44) İş adamı olan Mütevelli Heyeti üyeleri, asıl işlerinden Üniversite ile uğraşmağa vakit bulamadıkları, ya da çekindikleri öğretim üyeleriyle karşılaşmak istemedikleri için, yetkilerini **President**'e bırakır olmuşlardır. Öte yandan, **President**, öğretim üyelerinden kurulu Üniversite kurullarına da başkanlık ettiği için, Üniversite gücünün iki kaynağı kendisinde birleşmiş olmaktadır.

(45) Uygulamada **President**, zamanının % 30 unu malî işlerle, para toplamaya, % 20 sini halkla ve mezunlarla ilişkilere, % 20 sini genel yönetime, % 10 unu yapı işlerine, ve en çok % 20 sini öğretim üyeleriyle ve öğrencilerle toplantılara ayırabilmektedir.

öğretimi canlandırma ve geliştirme yeteneklerine güvenilen öğretim üyeleri arasından seçilir. *Dean*'lerin önemi, özellikle iki neden yüzünden artmıştır : (1) Üniversite içinde meslek okullarının kurulması; (2) *President*'in öteki işleri yüzünden, eğitim ve öğretimle uğraşmaya pek vakit bulamaması.

Amerikan Üniversitelerinin temel öğretim birimi, «bölüm» (*department*) olarak görünmektedir. Bölüm başkanları, vakitlerinin büyük bir kısmını yönetim işlerine veren, öğretim üyeleridir. Öğretim üyesi bulmak, program işleri, öğretim ve araştırmayı düzenlemek gibi konularla uğraşırlar. Bölüm başkanları, genellikle, üç yıl için seçilirler. Bunlar, *President* ya da *Dean*'den çok, öğretim üyelerinin sözcüleri durumundadırlar.

Amerikan Üniversitelerinde, örgütlenme bakımından görünen bu dağınıklık ve çeşitlilik, bir ölçüde giderilmeğe çalışmış, tavsiyelerde bulunmağa yetkili eşgüdüm organları kurulması yoluna gidilmiştir. Üniversiteler arasında bilimsel bir düzey eşitliği tutturabilmek için, bölgesel örgütler yanında, bu konuda yardıma gönüllü bir çok meslek kuruluşu da vardır.⁴⁶ Bir takım ortak kuruluşlar ve örgütler de, Üniversitelerin tek başlarına yapamayacakları işlerle uğraşırlar: *College Entrance Examination Board*; *Educational Testing Service*; *Regional Accrediting Board* gibi. Ayrıca, programlar ve bilimsel düzeyi tutturma konularında, özellikle lisans-üstü programlar bakımından, birörnek kurallar sağlamak konusunda tavsiyelerde bulunan Amerika Üniversiteleri Derneği (*Association of American Universities*), Eyalet (*State*) Üniversiteleri Birliği, *Land-grant* Üniversiteleri Birliği gibi eşgüdüm örgütlerine de işaret etmek gerekir.

2. Devletle ilişkiler

A.B.D.nde, Üniversite işlerine bakan, onları denetleyen federal organlar ya da bir federal Millî Eğitim Bakanlığı yoktur. *U.S. Office of Education*, federal bir kuruluş olmakla birlikte, bir Millî Eğitim Bakanlığı değildir. Daha çok, yüksek öğretim konusunda bilgi toplayan, istatistikler düzenleyen bir kurumdur. Bu arada, Federal Hü-

(46) Meslek kurumlarının etkisi çok tartışmalı olduğu gibi, genellikle de eleştirilere yol açmaktadır. Bu kurumlar, Üniversitenin öğretim üyelerini ve programlarını değerlendirmekte yardımcı olmaktadır. Fakat çoğu zaman, Üniversitenin küçük birimlere ayrılmasını istemekle, statu quo'yu desteklemekle ve yeni denemelere girişmeyi engellemekle suçlandırılmaktadırlar. Holden, op. cit., s. 65.

kümetin ödenek yardımlarının dağıtımıyla da görevli kılındığı için, yetkileri biraz genişlemiştir.

Genel olarak, Federal Hükümet, Üniversitelerin giderlerini karşılamakta büyük bir katkıda bulunmamaktadır. Her Üniversite kendi gelirini kendisi aramak ve bulmak durumundadır. Eyalet (*State*) Üniversiteleriyle, mezhep kurullarının yönettiği Üniversiteler de, tek gelir kaynağına bağımlı kalmamak eğilimindedirler. Üniversite gelirleri, öğrencilerin verdiği yazılma harçlarından (ortalama olarak, özel Üniversitelerde genel gelirin % 45 i, eyalet Üniversitelerinde % 25 i), Üniversite malvarlığı gelirlerinden (özel üniversitelerde genel gelirin % 15 i, eyalet Üniversitelerinde % 2 si), bağışlardan (özel üniversitelerde gelir toplamının % 10 u, eyalet Üniversitelerinde % 4 ü), Eyaletlerin ve mahallî idarelerin yardımlarından (özel Üniversitelerde gelir toplamının % 4 ü, Eyalet üniversitelerinde % 50 si), Federal Hükümetin yardımlarından (özel Üniversitelerde gelir toplamının % 20 si, eyalet üniversitelerinde % 15 i), çeşitli başka gelirlerden (özel üniversitelerde gelir toplamının % 6 sı, öteki Üniversitelerde % 4 ü) oluşmaktadır. Eski öğrenciler (mezunlar), kimi Üniversitelerde, gelir toplamının % 10 unu karşılamaktadırlar. Bundan başka, bağış dernekleri ve kurumları, son yıllarda da endüstri ve özel sektör, Üniversitelere büyük bağışlarda bulunmakta ya da sözleşmeler yaparak araştırma projeleri vermektedirler. Tesisler (*foundations*), daha çok, özel öğretim kurumlarında yeni denemeler için «serüven sermayeleri» sağlamaktadırlar.⁴⁷

3. Öğretim ve Araştırma

Amerikan Üniversitelerinde öğretim üyeleri genellikle yönetime karışmazlar; asıl ve —bir çok durumda— tek görevleri öğretim ve araştırmadır. Öğretim genellikle, ekonomik, politik ve kültürel gelişmeyi beslemek amacını güder.⁴⁸

(47) Böyle yardımlarda, «her zaman, yardım isteyen Üniversitelerin, projelerini, bunları paraca destekleyebilecek tesislerin kendi çıkarları ışığında üstün tutacakları modellere uydurmaları tehlikesi de hesaba katılmalıdır.» Holden, op. cit., s. 65.

(48) «A.B.D.nde 'yüksek öğreti' terimi, diğer ülkelerinkine kıyasla daha büyük bir esneklik taşımaktadır. Diğer ülkelerde eğitim, tarih, teori ve soyut fikirlerle ilgili olup, öğrencileri, yapılması gereken işlere veya gelişmekte bulunan toplumdaki hayata hazırlamaz. Üniversite, fertlerin itibarlı bir statüye kavuşmak için devam ettikleri kurumlardır. Bu bakımdan, diğer ülkelerdeki kolej ve Üniversiteler, fonksiyonu sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gelişmeyi beslemek olan Amerikan kolej ve Üniversitelerinden temelli bir farkla ayrılır.» Robbins Raporu, op. cit., s. 197.

Öğretim üyeleri, genel olarak, dört kategoriye ayrılır: *Professor*, *Associate Professor*, *Assistant Professor* ve *Instructor (Lecturer)*. Kimi kurumlarda, profesörlüğün üstünde sayılan *Distinguished Service Professor* ya da *University Professor* ünvanları da verilmektedir.

Amerikan Üniversitelerinde örgütlerin yetkileri farklı olduğu gibi, atama yöntemleri de çoğu zaman kesinlikten uzak, belirsiz, bir kurumdan bir kuruma değişken de görünmektedir. Genel kuralın şu olduğu söylenebilir: «Ya yukarı, ya dışarı» («*Up or Out*»). Bu tutumun, bir, rekabet, canlılık ve çalışma isteği verdiği, araştırma ve yayınları arttırdığı da («Yayın yap, ya da yok ol», «*Publish or Perish*») söylenmektedir.⁴⁹

İlk işe alış, genellikle Ph. D. (doktora) çalışmalarını tamamlamış ya da tamamlamakta olanlarla başlamaktadır. Çoğu zaman, yetenekli bir öğrenci, öğretim yardımcısı ya da *lecturer* olarak işe alınmaktadır. Yükselmeler, ilke olarak, «açık ve rekabete dayanan» bir yöntemle yapılır. Uygulamada, çoğu zaman gizli ve yöneticilerin kişisel değerlendirmelerine bağlı kaldığı da görülmektedir. Asıl önemli olan, sürekli kadroya alınma (*tenure*) aşamasıdır. Öğretim üyesinin güvenliğini sağlayan da budur. Bir de, çok müphem, çeşitli yorum ve uygulamalara açık bir anlamı olan «akademik özgürlük» kavramı vardır.⁵⁰ *Assistant Professor*'lük, kadroya geçişte önemli ve kritik bir aşamadır. Bir süre sonunda ya *Associate Professor* olunur, ya da Üniversiteden ayrılır.

Öğretime gelince, lisans programının ilk yılı, kapsam bakımından, genellikle çok geniştir. Genel kültür dersleri ve belirli bölümlerin verdikleri giriş niteliğinde derslerden sonra, öğrenciler uzman-

- (49) «Amerikan halkının çoğunluğu, yoksulluğu bir başarısızlıktan başka türlü görememekte ve aralarında en yoksul olanları aşağı görmektedir. İdeolojimizin ana ilkesi, başarı için eşit şans tanınmasıdır; fakat, bu ideolojinin ikinci ilkesi de, yalnız, başarılı olanların mükâfatlandırılması, rekabet etmek istemeyenlerin cezalandırılması ya da «dışarıya atılması» («**dropping out**») ... Gerçekten, dürüst bir rekabete kabul edilmişseniz, kaybettiğiniz zaman durumu erkekçe karşılamanız ve kabul etmeniz beklenmektedir. «Edgar Z. Friedenberg, «The University in an Open Society», *Daedalus*, Winter 1970, s. 58. Bu genel «ilkeler» dışında, atamaların gerçekte nasıl işlediği konusunda bknz.: Holden, op. cit., s. 57 vs.
- (50) Richard Hofstadter ve Waltre P. Metzger, *The Development of Academic Freedom in the United States*, Columbia University Press, 5th printing, 1965.

laşma kollarına yönelirler. Lisans programının üçüncü yılından sonra her öğrenci bir ana-kol seçmekle birlikte, ilgilendiği yan konularda da dersler alabilir. Derslere devam zorunludur. Her öğretim üyesi kendi dersini dilediği gibi düzenler. Öğrencilerin çeşitli kaynaklardan hazırlanmaları (*reading lists*), yıl içinde yazılı ödevler (*papers*) yapmaları istenmektedir.

Her *college* yıllık programını kendisi düzenler. Dersler genellikle sonbaharda (Eylül ortalarında) başlar. Yaz tatili Hazirandadır. Kimi Üniversiteler yılda dört sömestre, kimileri de (15-16 haftalık) üç sömestre yaparlar. Lisans-üstü çalışmalar için *Master* ve Doktora (Ph. D.) programları uygulanır. *Master* için genellikle bir ya da iki yıllık bir ek öğrenim yapmak ve bir tez hazırlamak gerekir. Doktora için 3-4 yıllık bir çalışma ve hazırlanma zorunlu olmaktadır.

Üniversitelerin pek çoğu, hemen hemen her alanda, akşam programları uygulayarak, gündüz çalışma zorunda olan gençlerin ya da bilgilerini tazelemek isteyen yetişkinlerin öğrenimlerini karşılarlar. Ayrıca, mektupla eğitim de çok yaygın olarak uygulanmaktadır.

Yüksek öğrenim görmek, her Amerikan yurttaşının anayasal hakkı ise de, bu, herkesin istediği öğretim kurumuna girebileceği anlamına da gelmez. Her şeyden önce, itibarı yüksek kurumlara girebilmek için ciddi bir rekabet vardır. Öğrencilerden birçoğu birkaç kuruma birden başvurur.⁵¹ Kimi Eyaletlerde, o Eyalette yerleşmiş olanlar, bu Eyalet Üniversitelerine, *high school* diplomasıyla girebilmektedirler. Kimi Üniversiteler, mezun olma derecesine bakarlar, kimileri de bir bilgi test'i uygularlar. Üniversite'ye giremeyenler *junior college*'lere gidebildikleri için, bu kanal, durumu ferahlatmaktadır.

Araştırmanın, Üniversitenin başlıca görevleri arasında olduğu, genellikle benimsenen bir görüştür. Denilebilir ki, Amerikan Üniversitelerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmı uygulamalı sonuçlara yönelmektedir. Araştırma projelerinin büyük çoğunluğu endüstri kollarından gelmekte, giderler projeyi verenlerce ya da tesislerce karşılanmaktadır. Bu arada, Federal Hükümet de, artan bir oranda, araştırma projeleri vermektedir.

Üniversitenin topluma hizmet (*service*) görevlerine gelince, bu çeşit çalışmalar her gün hızla —ve yeni sorunlar yaratacak ölçüde—

(51) **Robbins Raporu**'nda (op. cit., s. 204) şöyle denilmektedir: «Bir yere girebilmek için öğrencilerin kapıldıkları panik hikâyeleri İngiltere'de kileri hatırlatmaktadır.»

artmaktadır. Bu çeşit çalışmaların bir nedeni, Amerikan Üniversite öğretiminin, endüstriye ve özel teşebbüse dayanan kaynaklarıdır. XIX ncu yılın büyük endüstri servetleri eğitimle ilgilenirken, bunu yalnız kültürel bir görev duygusuyla değil, daha çok, endüstri kapitalizminin Üniversite öğretim ve çalışmalarından, uygulama değeri olan birtakım sonuçlar da beklemesindendi. Toplumun çeşitli alanlarında (endüstri, tarım, askerlik, sağlık hizmetleri, vb..) yeni bilgilerin getireceği katkılar kadar, toplum yaşantısında ortaya çıkan yeni alanlarında, Üniversitede üretilen bilgiden yararlanabileceği anlaşılmıştır; bu yolda çalışmalar, Üniversitelerden, karşılığı ödenerek istenir olmuştur.

Bu «hizmet» (*service*) kavramı, son yıllarda yeni sorunlar da yaratmıştır. Amerikan Üniversitelerinin bu çeşit «hizmetleri» sonsuz olarak artırmalarının, Üniversitenin öteki görevleriyle ne ölçüde bağdaşabileceği sorulmağa başlanmıştır.⁵² *Time* dergisine göre, araştırma projeleri ve hizmet istekleri, bilim adamlarını özel girişimci (müteahhit, *entrepreneurs*) durumuna sokmuştur; bilim adamları, bağlılıklarını Üniversiteden, araştırma ya da hizmet faturalarını ödeyen Federal Hükümet ya da büyük şirketlere kaydırmağa başlamışlardır. Dergiye göre, lisans-üstü öğrenim yapan öğrenciler lisans öğrencilerine ders vermekle görevlendirilirken, büyük profesörler, iktidardaki adamlara tavsiyelerde bulunmak üzere mekik dokumaktadırlar.⁵³

IV. NAPOLEON ÜNİVERSİTESİ : BİR ENTELLEKTÜEL KALIP

A. Kavram

Büyük *Larousse*'un 1966 basımında (cilt 3, s. 936), Üniversite sözcüğü açıklanırken, şöyle de denilmektedir: «Napoleon yasaları

(52) Martin Throw, op. cit., s. 4.

(53) *Time* dergisi, 19 Nisan 1969, s. 39. Jacques Barzun, Amerikan Üniversitelerinin topluma yaptıkları çeşitli hizmetleri, Ortaçağda loncaların yaptığı hizmetlerle karşılaştırdıktan sonra, şöyle demektedir: «Loncaların yapıp da Üniversitelerimizin yapmadığı tek şey, ölümler için âyinler düzenlemektir; bunu yapmamızın nedeni de, şimdiye kadar yapmamızı isteyenin çıkmamasıdır.» (*Time*, 18 Nisan 1969, s. 39). Bir yazar, durumu şöyle özetlemektedir: «Amerikan Üniversite sisteminin sıkıntı da olması, Dr. Frankenstein ile Dr. Faust gibi, başarısızlığa uğramış olmasından değil, başarılı olmasındandır.» Friedenber, op. cit., s. 73. Amerikan Üniversitelerinin sorunları *Daedalus* dergisinin özel sayısın-

(1806, 1808, 1811), *Université* adı altında, ana çizgileriyle günümüze kadar gelen, eğitimin ulusal çapta örgütlenmesini gerçekleştirmişti.» Böyle olunca, Üniversiteden öğretim ve araştırma görevleri ötesinde, bir ana-görev bekleyen Napoleon'un kafasındaki Üniversite kavramını görmek gerekir. Bu kavram, siyasal iktidarın, toplum düzenini ve yapısını olduğu gibi tutarak, kafaları bir «entellektüel kalıp» (*un moule intellectuel*) içinde oluşturduğu amaç edinen, tek bir merkeze (iktidara) bağlı ve iktidarın denetimi altında, bir Üniversite kavramıdır. Bu kavram, başlıca kurucusunu ve açıklayıcısını, Napoleon'un görüşlerinde bulmaktadır.⁵⁴

Napoleon, her şeyden önce bir Devlet adamı ve bir başkomutandı. Yıllar boyu süren sarsıntılarla altüst olmuş bir toplum üzerinde güçlü ve merkezci bir otorite kurmak kaygısındaydı. Kendisini Devletle bir görmekten başka, iktidarı —düşüncelerde bile hüküm sürme anlamına gelen— totaliter bir yönde yorumlamaktaydı. Ona göre, İmparator'a duyulacak saygı kadar, Devletin de istikrar içinde bulunması, kültürel, moral ve siyasal kanıların birörnek olmasını gerektirmekteydi.

Kafaların «napoleonlaştırılması» işi, ancak bu yönde bir ulusal eğitimle gerçekleştirilebilirdi. Napoleon, aslında, ulusal eğitimle, sadece siyasal iktidarın bir dayanağı olduğu için ilgilenmekteydi. Şöyle demektedir: «Sağlam ve değişmez ilkelere dayanan bir öğretmen ordusu (*un corps enseignant*) olmadıkça, sağlam bir Devlet kuruluşu da olamaz. Çocukluktan başlayarak, cumhuriyetçi mi yoksa monarşi yanlısı mı, katolik mi yoksa dinsiz mi olmak gerektiğini öğrenmedikleri sürece, Devlet, bir ulus oluşturamayacaktır; Devlet, güvenilir ve belirsiz temellere dayanacaktır; sürekli olarak karışıklıklara ve değişikliklere açık kalacaktır.»⁵⁵

Böyle olduğu içindir ki, «Büyük kurumlarımız arasında en önemlisi, millî eğitimidir. Her şey ona bağlıdır— hem bugün için, hem de gelecek için. Yükselmekte olan gelecek kuşağın siyasal ahlakı ve görüşleri, günlük haberlere ya da anın koşullarına bağlı ol-

da («The Embattled University», Winter 1970) çeşitli yönlerden ele alınmaktadır. Ayrıca bkz.: Richard E. Peterson, «The Student Left in American Higher Education», *Daedalus*, Winter 1968, ss. 293-317; Nishima, op. cit., ss. 1-7, 83-94, 103-113.

(54) Napoleon, *Vues Politiques*, Paris, 1939; özellikle IX ncu kesim: «L'instruction publique», ss. 209-239. Ayrıca bkz.: Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 84-103.

(55) Napoleon, op. cit., s. 212.

mamalıdır. Her şeyden önce, birliğe varılması ve bütün bir kuşağın aynı kalıba («*dans le même moule*») dökülmesi gerekir.»⁵⁶

Napoleon, Üniversiteyi böyle bir açıdan görmekteydi. İmparatorluğun Üniversitesi, ideolojisi bakımından, iktidarın ideolojisine bağlı, bir Devlet kurumu niteliğine bürünmekteydi; genel görevi, sosyal düzenin korunması için birörnek bir doktrin yaymaktı. Üniversite bu görevini İmparatorun hizmetinde, özellikle meslekî bir eğitim yapan, bir çeşit «entellektüel jandarma» durumuna sokulmuş bir öğretmen ordusuyla yapacaktı.⁵⁷ Napoleon, «çok iyi örgütlenmiş Devletlerde, her zaman, ahlâk ve politika ilkelerini düzene sokmakla görevlendirilmiş bir ordu (*corps*) bulunmuştur» demektedir ve şu örnekleri vermektedir: «Paris Üniversitesi, sonra Sorbonne böyle olmuşlardı; İtalya'da Pavie, Pise ve Padou Üniversiteleri, Almanya'da Göttingen ve İéna, İspanya'da Salamanque, İngiltere'de Oxford Üniversiteleri böyledir; Türklerde Ülema böyledir.»⁵⁸

Böyle bir görüşle, İmparatorluk Üniversitesinin bütün okullarında, öğretim, şu temel ilkelere dayanmaktaydı: (1) Katolik dininin buyrukları; (2) İmparator'a, Monarşi'ye ve Napoleon'un soy so-puna içten bağlılık; (3) Öğretmenler ordusuna baş eğmek; öğretmenler, Devlet için, dinine, ilkelerine, yurduna ve ailesine bağlı yurttaşlar yetiştirmekle görevliydi.⁵⁹ Başka bir deyimle, sosyal düzeni şu ya da bu yönde bozmaya kalkışacak sinsi ve bozguncu görüşlere karşı kafaları yetiştirmek, kamu oyunu zaman zaman bulan-dırmış görüşlere direnmek gerekmektedir.⁶⁰

Böyle bir «ortak doktrin» in yayılması, ancak, Devletin, kendisine körükörüne bağlı öğretmenleri olursa ve bütün eğitimle birlikte, yüksek öğretim de bunların tekeline verilirse, mümkün görülmekteydi. Bu düşünceyle Napoleon, 10 Mayıs 1806 yasaının 1 nci maddesinde, bir Üniversite kurmakta ve bütün öğretim kurumlarını bu Üniversiteye bağlamaktaydı.⁶¹ Bunun için de, değişmez bir doktrin ve bu doktrini bıkmadan yayacak ve hiç ölmeyecek bir öğretmenler ordusu kurulmasını istemekteydi; çünkü, «değişmez ilkeleri olan bir öğretmenler ordusu olmadıkça, değişmez bir Devlet kuruluşu da olmayacaktır.»⁶²

(56) Ibid., s. 210.

(57) Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 87-88.

(58) Napolson, op. cit., s. 214.

(59) Drèze ve Debelle, op. cit., s. 88.

(60) Napoleon, op. cit., s. 224.

(61) Ibid., s. 225.

(62) Ibid., s. 212.

Napoleon'un, eğitimi tümüyle emanet edeceği Üniversitesi şöyledir: «Genel olarak, Üniversiteyi bir ordu (*corps*) biçiminde düzenledim; çünkü bir ordu (*corps*) hiç ölmez, ve çünkü bir orduda, örgüt, yönetim ve ruh sürekliliği vardır. Üniversiteye, orta okulların, kolejlerin ve liselerin kurulması ve denetimi görevini verdim... Bu büyük girişimle, bir ordunun görevlendirilmesi gerekmektedir; böyle bir girişim, iyi bir örgüt düzeni ve duyguları içinde sürdürülemezse, hemen hızla gözden düşebilir.»⁶³

B. Kavramın Modeli : Fransız Üniversitesi

Napoleon'un anlayışına göre kurulmuş olan Fransız Üniversitesi, sistem olarak, bir takım değişikliklerle, günümüze kadar gelmiştir. En son, 7 Kasım 1968 de kabul edilen ve Üniversite reformu niteliğinde olan bir yasa ile (*la loi d'orientation*), bu sistemi büyük ölçüde değiştirme çabasına girişilmiştir.⁶⁴

Fransa'da yüksek öğretim hizmetleri, genellikle Devlete bağlı, üç kategori kurumla yerine getirilmektedir: (1) Üniversiteler; (2) Büyük yüksek okullar (*les Grandes Ecoles*)⁶⁵, ve (3) Yüksek öğretmen okulları (*les écoles normales supérieures*).

(63) Ibid., s. 222-223.

(64) 1968 öncesi Fransız Üniversite sistemi için bkz.: **L'Education dans le Monde**, op. cit., ss. 620-637; **Robbins Raporu**, op. cit., ss. 67-89; H. Gauthier, «France», **L'Administration des Universités**, op. cit., ss. 53-57; Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 53-57; Karayalçın, op. cit., ss. 594-597. Yeni Reform yasasının (*La loi d'orientation*) 7 Kasım 1968 de Parlamento'ca kabul edildikten sonra uygulamaya sokulması, kararnamelerle bugün de süregitmektedir. Bknz.: Maurice Duverger, «Les nouvelles universités», **Le Monde**, 15-16 Nisan 1970. Yasanın metni için bkz.: **La Monde**, 17-18 Kasım 1968, ss. 12-13. Bu konuda bir inceleme: Mukbil Özyörük, **1968 Fransız Üniversite Reformu**, Ankara, 1969.

(65) Üniversite sistemi dışında kalan «Büyük Okullar» (**Grandes Ecoles**), ya yüksek yöneticilik görevlerine hazırlarlar (**Ecole Nationale d'Administration**, ENA), ya Devletin sivil ya da askerî teknik kadrolarına (**Ecole Polytechnique**, **Ecole Navale**, **Ecole des Mines**, **Ecole Nationale des Ponts et Chaussées**, **Ecole des Eaux et des Forêts**), ya endüstriye ve teknik mesleklere (**Ecole Supérieure d'Aéronautique**, **Ecole Nationale de Télécommunication**, **Ecole des Hautes Etudes Commerciales**), artistik alanlara (**Conservatoire National d'Art Dramatique**, **Conservatoire de Musique**, **Ecole Nationale des Beaux-Arts**) yetiştirir. Bknz.: **L'Education dans le Monde**, op. cit., s. 630.

1968 yasası, Üniversitelerin görevlerini şöyle belirtmektedir :

Üniversitenin temel görevleri, bilginin sağlanması ve nakli, araştırmaların geliştirilmesi ve insanların yetiştirilmesidir.

Üniversiteler, kültürün ve araştırmanın yüksek şekillerini en üst dereceye ve en iyi bir hızla ulaştırmalı ve kültürü ve araştırmayı, isteği ve yeteneği olan herkese açık tutmalıdır; her alanda eleman yetiştirmek ve bölgelerin sosyal ve ekonomik geliştirilmelerine katılmak suretiyle milletin ihtiyaçlarına cevap vermelidir; tefekküre ve zihnî yaratmaya gerekli sükûnet ve bağımsızlık içinde öğretim ve araştırma faaliyetinde bulunabilmek, hocalar ve araştırmacılar için sağlanmalıdır.

Üniversiteler öğrencilere, sadece zarurî bilgileri değil, meslek seçme ve mesleklere yönelme hususlarında da gerekli yetiştirme imkânlarını vermelidir.

Üniversiteler, bilgi yayma hususundaki yeni araçlardan da faydalanarak, halkın her tabakasının sürekli eğitiminin sağlanmasına katılmalıdır.

Üniversiteler, millî eğitimin ustalarını (öğretmenlerini) yetiştirmede genel birliği sağlayacaklardır.

Yüksek öğretim, eski öğrencilere olduğu gibi, öğrenimlerine devam imkânını bulamamış olanlara da kapılarını açacak ve bu gibilere, hayatta yükselmek ve mesleklerini değiştirmek imkânlarını, bunların kabiliyetleri ölçüsünde, bahşedecektir.

Üniversiteler, bilgi yaymanın bütün yeni imkânlarını kullanarak, bütün halk tabakalarının genel eğitimine katılacaklardır.⁶⁶

1. Örgütlenme

1968 reformuna gelinceye kadar, Fransız Üniversite sistemi, Napoleon döneminin ilkelerine, genellikle bağlı kalmıştır. 17 Mart 1968 kararnamesi, Üniversitenin temel yasası olarak benimsenmiş-

6) Özyörük, op. cit., s. 27-28.

7) 1968 Reform yasası, 1800 kararnamesi ve Üniversitenin kuruluşuna ilişkin 1896 yasasını kaldırmıştır. *Le Monde*, 17-18 Kasım 1968, s. 12.

tir.⁶⁷ Bu kararname, Üniversitenin örgütlenişini tanımlamakta, Üniversitenin vereceği dereceleri saymaktadır.

Böyle bir sistem içinde, bütün Fransa, eğitim bakımından 23 *Académie*'ye ayrılmıştır. Her *Académie*'nin başında, Millî Eğitim Bakanının temsilcisi olan, onun adına görev yapan, bir çeşit eğitim işleri genel-valisi durumunda bulunan bir Akademi Rektörü (*Recteur de l'Académie*) vardır.⁶⁸ *Académie*, bölgesindeki bütün öğretim hizmetlerin tümünü kapsamaktadır. Bu *Académie*'nin içindeki yüksek eğitim kurumları Üniversiteyi oluşturmaktadır. 1968 yasası, *Académie* sistemini değiştirmemekle birlikte, Üniversitelerin, *Académie* çevresine göre değil, «bölge» (*région*) çevresine göre kurulabileceğini öngörmektedir. 1968 yasasına göre (madde 6), her *Académie* bölgesinde bir ya da birden çok Üniversite kurulabilir.

Eski sistemde *Recteur*'ün çok geniş yetkileri vardı. Bütün öğretim kurumlarından sorumlu ve bunlar üzerinde, Bakan adına, yetkiliydi. 1968 yasası, bu bakımdan, büyük değişiklik getirmiş görünmemektedir. Bu yasaya göre (madde 10), *Académie Recteur*'ü, yüksek öğretim kurumlarıyla öteki kurumlar arasındaki eşgüdümü sağlayacaktır. Millî Eğitim Bakanı adına, bilim ve araştırma kurumlarının başı olarak, bu kurumlarda Bakanı temsil eder, onların toplantılarına katılır ya da temsilci gönderir. Çok önemli nedenlerle, bu kurulların alabileceği kararların yürürlüğe konmasını erteleyebilir. *Recteur*, Bölge Konseyinde (*Conseil régional*) Bakanı temsil eder; bu Konseye başkanlık yapar. *Recteur*, Millî Eğitim Bakanının teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararnamesiyle atanır.⁶⁹

İç yönetim bakımından, 1968 reformuna gelinceye kadar, Üniversiteler, *Académie Recteur*'ünün başkanlık yaptığı bir Üniversite Konseyince (*Conseil de l'Université*) yönetilirdi. Bu Konsey, Fakültelerin Dekanlarından, her Fakültenin seçtiği ikişer profesörden, Tıp Okulu ile Rasathane Müdüründen ve *Recteur*'ün Üniversite dışı

(68) Kullanılacak terim «**Recteur de l'Académie de...**» biçimindedir, yoksa «**Recteur de l'Université de...**» biçiminde değildir. Gauthier, op. cit., s. 53.

(69) «Millî Eğitim Bakanınca, politikanın da her zaman yer tuttuğu nedenlerle seçilen bu yüksek memur (**recteur**), görevini kabul ettiği andan sonra, artık bir öğretim üyesi olmaktan çıkar; bu yeni görevini eski meslekdaşlarıyla bir arada olmaya üstün tutmuş bulunması gibi tek bir neden bile, onu, onarılmaz biçimde eski meslekdaşlarından ayırır. Fransa'da ancak Üniversite'den ayrılarak **Recteur** olunur.» Frèze ve Debelle, op. cit., s. 96.

şından —Üniversite işleriyle ilgili— kimseler arasından, bu Konseyin de tavsiyesini göz önünde tutarak seçtiği üyelerden oluşurdu. Üye sayısı 12 ile 20 kişi arasında değişirdi.

1968 yasası (madde 12), bu konuda değişiklikler getirmektedir. *Académie Recteur*'ünden başka, Üniversitenin başında bir *Başkan (President)* bulunacaktır. Üniversite Başkanını, Üniversite Konseyi (*Conseil de l'Université*) seçecektir. Bu Konseyler, katılma zihniyeti içinde, öğretim üyelerinden, araştırmacılardan, öğrencilerden ve öğretimle uğraşmayan personel temsilcilerinden oluşacaktır. Ayrıca, uzmanlıkları ve bölgesel çalışmalardaki rolleri göz önünde tutularak, «Üniversite dışı» kimseler de bu Konseylere üye seçileceklerdir. Dışarıdan gelen üyeler, Konsey üye sayısının altıda birinden az, üçte birinden çok olamaz. Öğretim üyelerinin temsilcileriyle öğrenci temsilcileri sayıca eşit olacaklardır. Genellikle, *professeur* ve *maître de conférences* temsilcilerinin sayısı, öğretim üyeleri kategorisinin yarısı ya da % 60'ı kadar olacaktır.

1968 yasasına göre (madde 15), Başkan (*Président*), Üniversitenin yönetimiyle görevlidir. Beş yıl için, Üniversite Konseyince seçilir. Üniversite Konseyinin aykırı kararı olmazsa, Başkan'ın profesör ve Konsey üyesi olması gerekir. Rektörlük ile Başkanlık aynı kişide birleşemez (madde 17).

Eski sistemde, Üniversiteler, Fakültelere (*Facultés*) ayrılmaktaydı. Genel olarak beş Fakülte, vardı: Fen, Edebiyat ve beşerî bilimler, Hukuk ve iktisat, Tıp ve Eczacılık. Üniversite olmayan kentlerde, daha çok hazırlık eğitimi (*propeudétique*) yapan Üniversite Kolejleri (*collèges universitaires*) vardı. Eskiden, Fakülte, Üniversitenin temel birimiydi; o kadar ki, aslında Üniversitenin var olmadığı, bağımsız ve birbirleriyle ilişkisiz bir Fakülteler topluluğunun var olduğu söylenmekteydi. 1968 yasasında, Fakülte sistemi kaldırılmıştır. Üniversiteler, «birden-çok-bilim-kolları-olan» (*pluridisciplinaire*) kamu kurumları sayılmaktadır. Fakülteler yerine, her Üniversitede «öğretim ve araştırma birimleri» (*unité d'enseignement et de recherche*, UER) kurulmaktadır (madde 3). Böylece «Üniversitesiz Fakülteler» sistemi yerine, aralarında organik bağlar bulunan öğretim ve araştırma birimleri sistemine gidilmek istenmiştir.⁷⁰

(70) *Journal Officiel*'de (22 Mart 1970) yayınlanan bir kararname ile, Paris bölgesi Üniversiteleri ve «birimleri» gösterilmiştir. Kararnamelerle Paris bölgesi için Üniversite sayısı 13'e çıkartılmıştır. Bunlardan 7 tanesi Paris-Merkez (**Paris-centre**), 6 tanesi de «çevre» (**périphérique**) Üniversiteleridir. Üniversiteler Paris-I, Paris-II, Paris-III... diye sıralanmaktadır. Bknz.: *Le Monde*, 8-9 Mart 1970 ve 25 Haziran 1970.

1968 öncesinde, Fakültelerin başında, üç yıl için seçilmiş bir *Doyen* (Dekan) bulunurdu. Fakülte *Doyen*'i, hem Fakülte Konseyinin, hem de genellikle bu Konseyin adaylarını benimseyen Üniversite Konseyinin belirttiği iki aday arasından, genellikle birinci adayın Millî Eğitim Bakanınca seçilmesiyle atanırdı. *Doyen*'e, Fakültenin yönetiminde bir Fakülte Konseyi (*Conseil de la Faculté*) yardım ederdi. Ayrıca, bütün öğretim üyelerinin katıldıkları bir Genel Kurul (*Assemblée générale*) vardı.

1968 yasasına göre (madde 12), «öğretim ve araştırma birimleri, seçimle iş başına gelen bir Konsey (*Conseil*) ve bu Konseyin seçtiği bir *Directeur* tarafından yönetilir.» Bu birimlerin seçimi ve kuruluş ilkelerini, Üniversite Konseyi saptayacaktır.⁷¹ Konseyin kararları oyçokluğuyla alınır. *Directeur*'ler, üç yıl için seçilirler (madde 15). *Directeur*'ün, kural olarak bir *professeur* olması gerekirse de, üçte iki çoğunluk kararıyla, bir *maître de conférences* ya da bir *maître-assistant* da seçilebilir.

Bir kaç Üniversite, ortak organlar ya da hizmet birimleri kurabilirler. Bu organların kurulması, Yüksek Öğretim ve Araştırma Ulusal Konseyinin (*Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de Recherche*) tavsiyesi üzerine, Millî Eğitim Bakanının onamıyla olur. (madde 7).

2. Devletle ilişkiler

Fransa'da, 1968 yasasına gelinceye kadar, bütün resmî eğitim kurumlarıyla birlikte Üniversiteler de Devletle çok sıkı bir ilişki içinde bulunmaktaydı. Bu kurumlar, Millî Eğitim Bakanının doğrudan ya da *Recteur* aracılığıyla uyguladığı denetimi altındaydılar. Programların Bakanlıkça onanması gerekirdi. «Gerçek bir malî ve yönetsel özerklikten yoksun, kürsülerin kurulması ve atamalar bakımından Millî Eğitim Bakanına sıkıca bağlı Fransız Üniversiteleri, aynı konuları öğretirler, aynı sınavlara hazırlarlar, aynı dereceleri verirlerdi.»⁷² Üniversitelerin kurulması, çalışmaları, bütçeleri,

(71) Başka bir deyimle, bu konseylerin seçim ve kuruluş ilkelerinin saptanmasına, öğretim üyeleri ve öğrencilerle birlikte, «dışarıdan gelen» üyeler de katılmaktadırlar.

(72) Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 100, 101. Böylece, Üniversite öğrencileri kendilerini bir mesleğe hazırlayan kurum olarak gördükleri Üniversiteden bir diploma beklemekteydiler. Üniversite, bu yüzden, sosyal **merdivende tırmanmanın** bir aşaması, toplumun komuta yerlerine, hukusal bir güvenceyle götüreceği bir yol durumundaydı. Ibid., s. 101.

program ve yöntemleri, Hükümetçe saptanır ya da onaylanırdı. Bakanlık bilimsel araştırmaların önemli bir parçasını da denetimi altında tutardı.⁷³

1968 yasası, bir takım genişletmeler ve yumuşatmalar getirmekle birlikte, Devletin Üniversiteler üzerindeki yetkilerinde çok büyük değişiklikler de yapmamaktadır. Bugün de, gerek *Recteur*'ün gerekse doğrudan doğruya Bakanın Üniversite üzerindeki yetkileri söz konusudur. 1968 yasasının 18 nci maddesinde, organların görevlerini yapmalarında vahim güçlüklerle karşılaşılması ya da görevlerini yapamamaları durumunda, Millî Eğitim Bakanının, gerekli sayabileceği bütün tedbirleri alabilmesi öngörülmektedir. Bakan, Yüksek Öğretim ve Araştırma Ulusal Konseyine danışacak ya da aldığı tedbirleri bu Konseye bildirecektir. Benzer durumlarda, *Recteur*'e bu gibi tedbirler alma yetkisi tanınmaktadır.

Millî Eğitim Bakanı, 1968 yasasından önceki dönemde, Üniversiteyle ilgili görevlerini yerine getirirken, bir takım kurullarla görüşürdü. Bunlar, Yüksek Öğretim Konseyi (*Conseil de l'Enseignement Supérieur*) ile Üniversiteler Danışma Komitesi (*Comité consultatif des Universités*) idi.⁷⁴ 1968 yasasına göre, Yüksek Öğretim Konseyi kaldırılmakta (madde 43), yerine bir Yüksek Öğretim ve Araştırma Ulusal Konseyi (*Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche*) kurulmaktadır. Yasanın 9 ncu maddesine göre, Ulusal Konsey, Üniversitelerin ve Bakanlığa bağlı yüksek öğretim ve araştırma kurumlarının temsilcileriyle, üçte bir oranında «dışarıdan katılacak» kimselerden (*personalités extérieures*) kurulacaktır. «Dışarıdan katılacak» kimseler, «büyük ulusal çıkarların» temsilcileri olacaklardır. Üniversite temsilcileri, öğretim üyeleri ve öğrencilerden oluşacaktır.

Ulusal Konseyin görevleri şunlardır: (1) Yüksek öğretim ve araştırmanın plânlanması; (2) Üniversitelerin ve öteki kurumların ödenek isteklerine ilişkin görüş bildirme; verilen ödeneklerin nasıl bölüştürüleceğini kararlaştırmak; (3) Kurumlardaki kurulların,

(73) **Robbins Raporu**, op. cit., s. 67.

(74) Yüksek Öğretim Konseyi 1808 de kurulmuştu. Üniversiteleri ve Büyük Okulları temsil eden üyelerle, Bakanın atadığı kimselerden kurulu otuzbeş üyeli bir kuruldu. Yüksek öğretimi ilgilendiren konular üzerinde görüş bildirirdi. Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğünde bir Üniversiteler Danışma Komitesi vardı. Personel alımı, dersler, kurulacak kürsüler, profesörlük mesleği ile ilgili konularda görüş bildirirdi.

Recteur'ce durdurulmuş kararlarına ilişkin olarak görüş bildirmek; (4) Kurumların statülerini uyumlu kılmak konusunda görüş bildirmek; önerilerde bulunmak; (5) Ulusal diplomaların kazanılması yöntemlerine ilişkin görüş ve öneriler sunmak.

1968 yasasına göre (madde 8 ve 10), her bölgede, *Recteur*'ün başkanlığında, bir Yüksek Öğretim ve Araştırma Bölge Konseyi (*Conseil Régional de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche*) kurulmaktadır. Bu Konseyler, o bölgenin geliştirilmesi alanında çalışan bütün öteki kuruluşlarla işbirliği yapacaklardır. Bölge Konseylerine, (1) Üniversite temsilcileri,⁷⁵ (2) Üniversite dışındaki yüksek öğretim ve araştırma kurumlarının temsilcileri, ve (3) Konsey üye sayısının üçte biri olarak da, mahallî idarelerin ve bölge içindeki öteki toplumsal çalışmaların temsilcileri katılacaktır. Bölge Konseyinin görevi, bölge içindeki yüksek öğretim ve araştırma işlerinin sağlanmasına, eşgüdümüne ve plânlanmasına katılmak, Üniversitelerin ve öteki yüksek öğretim kurumlarının programları, ödenek istekleri üzerinde görüşlerini bildirmektir.

Üniversitelerin bütçelerine gelince, 1968 den önce, bunlar da Millî Eğitim Bakanlığının ayrıntılı denetimi altında idi.⁷⁶ Bütçeyi *Recteur* hazırlar, bütçe tasarısı Üniversite Konseyinde görüşülür. Bakana sunulurdu. Bütçe, Bakanlığın onayından sonra uygulanabilirdi. Devletin verdiği ödeneklerden başka, öğrenci kayıt harçları, emlak gelirleri, bağışlar, yayın gelirleri de bütçeye eklenirdi.

1968 yasası (madde 27), bu sistemi, global bütçe yoluyla oldukça yumuşatmıştır. Malzeme ve araç-gereç giderleri ile personel giderleri ayrı ayrı gösterilir. Millî Eğitim Bakanlığı, programları ve Ulusal Konseyin görüşünü göz önünde tutarak, personel kadroları kurar, carî harcamalar için ödenek ayırır. Her Üniversite, ödenekleri «birimler» arasında bölüştürür. Malî denetleme, harcamadan sonra (*a posteriori*) yapılır. Maliye idarî, Sayıştay da yargısal yünden hesapları denetler.⁷⁷

(75) Üniversite temsilcileri, öğretim üyeleriyle öğrencilerden oluşacaktır. Öğretim üye sayısının yarısı profesör ve *maître de conférences*'lerden seçilecektir.

(76) «Bir ders programının uygulanması, bir hesap makinesinin satın alınması veya bir kitabın basımı hep Bakanlığın tasdikini gerektirir. Dijon Üniversitesi Rektörü şöyle demişti: 'Fransız Üniversitelerinin malî özerkliği bazı bakımlardan ipi (koltuk kayışı) mürebbiyesinin elinde bulunan bir çocuğun bağımsızlığını hatırlatır.' «Robbins Raporu, op. cit., s. 80; ayrıca bknz.: Gauthier, op. cit., s. 55.

(77) Özyörük, op. cit., s. 34.

3. Öğretim ve Araştırma

Öğretim üyeleri, statü bakımından «devlet memuru» olanlar, yurt içinden ya da yabancı ülkelerden öğretime çağrılanlar (*associés*) ve sözleşmeliler olarak ayrılır (1968 yasası, madde 30). Genel olarak, şu kategorilere ayrılırlar: *professeur*, *maître de conférences*, *chargés d'enseignement*, *assistants* ve *moniteur*. 1968 den önceki dönemde kürsü profesörlüğü de vardı; 1968 yasası (madde 33) kürsü profesörlüğünü kaldırmıştır.

Professeur'ler, 1968 den önceki dönemde, Fakülte Konseyi ile Üniversiteler Danışma Komitesinin önerisi üzerine, Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle atanırlar. Otuz yaşından yukarı olmaları ve en az iki yıl ders vermiş bulunmaları gerekir. *Professeur associé*'ler, Fransız uyrukluğunda bulunmayan uzmanlarla, gerekli Üniversite dereceleri olmayan seçkin Fransızlar arasından seçilirler; en çok iki yıllık süre için atanabilirler. Devlet doktorası (*doctorat d'Etat*) vermiş bulunmaları gereken, *Maître de conférences*'lar, Üniversiteler Danışma Komitesinin hazırladığı tavsiye listesine geçmiş kimseler arasından Millî Eğitim Bakanının kararıyla atanırlar. *Chargé d'enseignement*'lar, henüz tavsiye listesine yazılmamış ya da doktora vermemiş kimselerdir. *Assistant*'lara gelince, bunlar derslerde ve sınavlarda profesörlere yardımcılık ederler. *Maître-assistant* (eskiden *chef des travaux*) hazırlık sınıfında (*propeudétique*) ders de verebilmektedir. *Moniteur*'lar, lisansı bitirmiş öğrencilerden, Fakülte Dekanınca, pratik çalışmalarda yardımcı olarak atanırlar.⁷⁸

Yüksek öğretim kurumlarının üyeleri, hem gelenek hem de hukuk açısından, geniş güvencelerden yararlanmaktadırlar. Öğretim üyelerine karşı disiplin kovuşturması yapma yetkisini Üniversite Konseyleri kullanabilir (1968 yasası, madde 38). Bu Konseyin kararlarına karşı Ulusal Konseye ve Danıştay'a başvurulabilir.

1968 yasası (madde 33), öğretim ve araştırma görevlerinin üyeler arasında dağılımının zaman zaman gözden geçirilmesini öngörmektedir. Bu dağılımı, öğretim üyeleri kendi aralarında düzenleyeceklerdir. Öğretim üyeleri ve araştırmacılar, Üniversite gelenekleri uyarınca, objektiflik ve hoşgörü ilkelerine uymak şartıyla, düşünce ve görüşlerini açıklamakta tam özgürdürler (1968 yasası, madde 34, 35). Bu çalışmaların her çeşit propaganda ile bağdaşmaz oldu-

(78) Sistemin ayrıntıları için bkz.: *Structure of the University Staff*, op. cit., ss. 19-21, 69-76.

ğunu, siyasal ya da ekonomik görüşler dışında kalması zorunluğu da yasada belirtilmektedir.⁷⁹

Üniversiteler ve «birimler», kendi çalışma programlarını, öğretim yöntemlerini ve sınav düzenlerini —Ulusal Konseyin de görüşünü alarak— kendileri düzenleyeceklerdir (madde 19). Üniversiteye öğrenci almak açık bir sistemdir: *Baccalauréat*'sını vermiş olan lise mezunları diledikleri «birim» e girebileceklerdir.

Üniversitelerde öğretim, iki döneme ayrılmış bir lisans (*licence*) programı, bundan sonra da *doctorat* programı olarak yürütülmektedir. Lisansın ilk yılı hazırlık (*propeudétique*) yılıdır. 1968 yasası (madde 21), bir «yönelme» (*orientation*) yılı kabul etmektedir. Yıl sonunda, isteyen öğrenci, seçtiği «birim» alanındaki «ana-kol» (*dominante*) öğrenimini sürdürecektir, isteyen başka bir alana geçebilecektir. Fransız Üniversitelerinde dersler, genel olarak, takrir (*cours magistraux*) biçiminde yapılır. Derse devam zorunluğu, genellikle yok gibidir; pratik çalışmalara katılmak zorunludur. Öğrenciler, çeşitli kaynaklardan çok, öğretim üyesinin ders notlarından (*cours polycopiés*) sınavlara hazırlanırlar. Sınavlar yıl sonlarında yapılır.

Lisansdan sonra, Devlet Doktorası (*doctorat d'Etat*) aşaması vardır. 1968 yasasına göre (madde 20), doktora tezleri kişisel bir çalışma sonucu olabileceği gibi, takım-çalışması sonucu da olabilir; ancak, bu durumda, adayın kişisel payını ve katkısını gösterecek bir *mémoire* hazırlaması ve bunu savunması zorunludur.⁸⁰

Araştırma, hem 6 Ocak 1958 kararnamesi hem de 1968 yasasına göre, Üniversitelerin başlıca görevlerinden sayılmaktadır.⁸¹ Üniversitelerde, öğretim üyeleri, araştırmalar da yapmaktadırlar. Fakat, asıl, araştırma işleriyle uğraşmak üzere, Başbakanın başkanlığını yaptığı, bakanlar düzeyinde özel bir komite vardır; bu komite, bilimsel ve teknolojik araştırmaların düzenlenmesiyle geliştirilme-

(79) *Le Monde* (17-18 Nisan 1968, s. 13) bu konuda, «propagandanın tanımı çok nâzik bir iş olacaktır» demektedir.

(80) «Agrégé» ünvanı bir Üniversite derecesi değildir. Bir takım Devlet görevlerine seçilebilmek için açılan bir sınavda (agrégation) başarı kazananlara bu ünvan verilir. Bunun birlikte, bu sınavların çok yüksek düzeyde ve zor olması, «agrégé» ünvanına büyük bir prestij katmaktadır.

(81) Napoleon'un düşüncesi, «bilineni», «sürekli olanı», «değişmeyi» ve «kabul edilmiş bulunanı» öğrenmek olduğu için, araştırmanın yeri de pek küçüktü. Bknz.: Drèze, ve Debelle, op. cit., s. 93.

sinden sorumludur. Bu komiteye koşut olarak, oniki bilim adamından kurulan bir danışma komitesi vardır. Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak 1939 da kurulmuş —sonraları geliştirilmiş— bir Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi (*Centre National de Recherche Scientifique*, CNRC) bulunmaktadır. 1968 yasası (madde 46), bu Merkez'in kaldırılmadığını belirtmektedir. Merkez, hem temel hem de uygulamalı araştırmalarla uğraşır. Araştırma programlarını 32 bölüme ayrılmış bir ulusal komite saptamaktadır. Çalışmalar 24 üyeli bir Yöneticiler Komitesince eşgüdüme bağlanır. Merkezin 4000 dolayında sözleşmeli teknik işbirlikçisi ve 3000 den çok araştırmacısı vardır. Öğretim üyeleri, lisansı bitirmiş öğrenciler de Merkez'de çalışabilmektedirler.⁸²

Üniversiteler, bir ölçüde, Üniversite-dışı programlar da uygulamaktadırlar. Kimi Üniversitelerde işçilere özel eğitim yapılmaktadır. İşçilerden lise mezunu olanlar mühendis ya da yüksek teknisyen olma olanağını elde edebilmektedirler. 1968 yasası (madde 23, 24, 25), bu çeşit çalışmaları, Üniversitelerin başlıca görevleri arasında saymaktadır.⁸³

V. ÜNİVERSİTE BİR ÜRETİM FAKTÖRÜDÜR

A. Kavram

Buraya kadar gördüğümüz Üniversite kavramlarında ortak unsur, toplumun ekonomik ve sosyal yapısını, kökten bir değişikliğe uğratmadan, bireylerin eğitilmesi, onları böyle bir toplumda mesleklerle ya da belirli mertebelere götürecek bilgilerin ya da formasyonun verilmesi olduğu söylenebilir. Bu Üniversitelerde yapılan araştırmalar da, bilimin ve bu toplumunun sorunlarını ve gereksinimlerini karşılamaya yönelmiştir.

Sovyetler Birliğinin 1917 Devrimiyle, Marxist-Leninist, sosyalist bir Devlet olarak ortaya çıkışı, bu Devletin ekonomik ve sosyal yapısında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Aynı zamanda, ekonomiye, yeni görevler yüklemiştir. Sovyet toplumunun kalkınmasında ve sağlam temeller üzerinde kurulmasında, yaratıcı bir rol

(82) *L'Education dans le Monde*, op. cit., ss. 628-629.

(83) Fransız Üniversitelerinde gençlik hareketleri için bkn. : Sylvain Zegel, *Les Idées de Mai*, Gallimard yayını, Paris 1968; Frank A. Pinner, «Tradition and Transgression: Western European Students in the Postwar World», *Daedalus*, Winter 1968, ss. 137-155.

oynamaya yetenekli yeni bir *intellegentia* yetiştirmek zorunluğu duyulmuştur. Oysa, olumlu bir takım yönleri olmakla birlikte, Rus geleneksel yüksek öğretim sistemi, bu yeni görevleri karşılamaktan, yeni amaçlar için yeterli sayıda ve nitelikte gerekli uzmanları yetiştirmekten uzaktı. Bu yüzden, Sovyetler Birliğinin kuruluşuyla birlikte, bu uzmanların yetiştirilmesi çabalarında yüksek öğretim kurumlarının —bu arada Üniversitelerin— önemli bir etkisi ve katkısı olması gerektiği düşünülmüştür.⁸⁴

Lenin, daha başlangıçta, bilimin, ülkenin kalkınmasında oynayabileceği önemli rolü görmüştü. Her zaman, kuramla uygulama arasındaki ilişkinin göz önünde tutulmasından yanaydı. Şöyle demişti: «Geçmişte, insan kafasının dehası, teknoloji ve kültür nimetlerinden halkın bir bölümünün yararlandırılmasında kullanılmış, halkın geri kalan bölümünü, en temel ihtiyaçlardan olan, eğitim ve ilerlemeden yoksun bırakmıştır. Şimdi, teknolojinin bütün harikaları, kültürün bütün fetihleri bütün halkın mirası olacaktır.»⁸⁵

Bunun için, Lenin, eğitime her şeyin üstünde bir öncelik tanımaktaydı: «Ne pahasına olursa olsun, ilk olarak öğrenmeye, ikinci olarak öğrenmeye ve üçüncü olarak öğrenmeye koyulmamız gerekir; öylesine davranmalıyız ki, eğitim bir işe yaramaz kalmasın, benliğimizin bir parçası, sosyal yaşantımızın tüm oluşturucu bir parçası olsun.»⁸⁶ Lenin, yeni Devletin, ancak herkes amacın büyüklüğünü kavrayabilirse kurulabileceğini görmekteydi. «Her şeyde tutumlu davranın» diyordu. «yalnız eğitim dışında; her şeyde, eğitim görevi uğruna, tutumlu davranın.»⁸⁷

Böylece, Sovyetler Birliği yöneticileri, sosyal ve politik alanda örgütlenmede, bir toplumun yapı değiştirmesinde stratejik bir faktör olarak da gördükleri yüksek öğretimle, özellikle ilgilenmişlerdir. Sovyet Anayasasınının 121 nci maddesinde, «eğitimin hayata ve üretici çalışmaya dayanması» gereği de belirtilmiştir.⁸⁸ Öte yandan, Bakanlar Kurulunca 1961 de kabul edilmiş olan yüksek öğretim kanunu, Üniversite ve yüksek okuların amaçlarını yedi noktada toplamaktaydı :

(84) *L'Education dans le Monde*, op. cit., s. 1492.

(85) S.S.C.B. Bilim Akademisi Başkanı Matilev Keldysh, «Lenin and the Development of Science». *UNESCO, Courier*, 'uly 1970, s. 9.

(86) Vesvoled Stoletov, «Education, Key to Social Transformation», *UNESCO, Courier*, July 1970, s. 12.

(87) *Ibid.*, s. 14.

(88) *L'Education dans le Monde*, op. cit., s. 1488.

(1) Yüksek ölçüde yetenekli, Marxizm-Leninizmin düşüncesi içinde yetişmiş, ülkedeki ve yabancı ülkelerdeki bilim ve teknolojinin en yeni gerçekleştirmelerinden haberi, çağdaş teknolojiyi en büyük ölçüde kullanabilecek ve ileride yenilerini yaratacak uzmanları yetiştirmek;

(2) Komünizmin kurulması sorunlarının çözümlenmesine katkıda bulunacak araştırmaları başarıyla sonuçlandırmak;

(3) Yüksek nitelikte ders kitapları ve öğretici araç ve gereçler üretmek;

(4) Öğretmenleri ve araştırmacıları yetiştirmek;

(5) Yüksek öğrenimlerini tamamlamış ve ulusal ekonominin çeşitli alanlarında, sanat kollarında, eğitim ve sağlık işlerinde çalışan uzmanlara ileri derecede bir formasyon sağlamak;

(6) Bilimsel ve siyasal bilgileri halk içinde yaymak;

(7) Diploma almış olanların kullanımına ve bunların formasyonunun iyileştirilmesine ilişkin sorunları incelemek.⁸⁹

Sovyet Eğitim Bakanı [ya da yardımcısı] Prokofiev de şöyle demiştir: «Sosyalizmin ülkesinde Üniversite, her şeyden önce, yüksek düzeyde bilgili, halkın dâvasına gönül vermiş, komünist toplumun yapıcıları olan uzman kadrolarını yetiştiren bir yüksek okuldur.»⁹⁰ Böyle anlaşıldığı için, yüksek öğretim —bu arada Üniversite— sosyalist ülkelerde, «Batı'nın düşünce tarzına pek yabancı ge-

(89) Drèze ve Debelle, op. cit., ss. 105-106. Öte yandan, Çin Halk Cumhuriyetinde, Yüksek Öğretim Rektörü-yardımcısı Cheou Pei-yuan şunları belirtmiştir: «Yüksek öğretim gençlere yalnız uzmanlık bilgileri verecek biçimde değil, aynı zamanda, onların, ülkenin kültürel ve bilimsel düzeyini yükselterek, ileride sosyalist çabaya katkıda bulunmaları, işçilerin yaşama düzeyini iyileştirmeleri için, onlara geleceğe de ilişkin görüşler verecek biçimde düşünülmüştür... Bu yüzden, öğrencilerde yurtseverliği, uluslararasılığı ve komünist düşünceyi geliştirme amacını güden siyasal ve ideolojik bir eğitim verilmesi, yüksek öğretimin tamamlayıcı önemli bir paçasıdır.» Bknz.: «L'Enseignement dans la République Populaire de Chine», **Documentation Française**, Notes et Etudes, 4 juin 1965, No 3197, s. 4.

(90) Drèze ve Debelle, op. cit., s. 107.

lecek kadar maksatlı ve ayrıntılı bir tarzda, devamlı olarak doğru-
dan doğruya hem güdülen sosyal politikanın bir vasıtası, hem de ye-
tişmiş insangücü arzını düzenlemenin yolu olarak kullanılmakta-
dır.»⁹¹ Prokofiev'in de dediği üzere, «Sovyetler Birliğinde Üniversi-
telerin ve yüksek okulların bütün çalışmaları, ulusun uzman ihti-
yacına göre saptanmaktadır.»⁹² Böyle olunca, Üniversite de bir üre-
tim faktörü olarak da ele alınmış bulunmaktadır.

B. Kavramın Modeli : Sovyetler Birliği Üniversitesi⁹³

Sovyetler Birliğinde, Marxist-Leninist amaçlara varmak açısından ele alınan yüksek öğretim kurumları üç grupta toplanabilir : (1) Üniversiteler; (2) Yüksek uzmanlık enstitüleri; (3) Politeknik enstitüleri. Üniversitelerin başlıca görevleri, orta öğretim kurumlarına öğretmen sağlamak ve araştırmacı yetiştirmektir. Temel uğraşı alanları dil, matematik, fizik, kimya, biyoloji, mekanik gibi konulardır. Yüksek uzmanlık enstitüleri tarım, teknoloji, iktisat, hukuk, tıp, eczacılık, dramatik sanatlar, müzik, pedagoji vb. alanlarda uzman yetiştiren kurumlardır. Politeknik enstitüleri, çeşitli bilgi kollarında derinlemesine eğitim yapan kurumlardır; bunlar, kimi yönleriyle, Üniversiteye de yaklaşmaktadırlar. Öğrencilerin aşağı yukarı % 10 u Üniversitelere, geri kalanlar da öteki kurumlara gitmektedirler.⁹⁴

1. Örgütleniş

Sovyetler Birliğinde Üniversitelerin eski bir geçmişi ve geleneği vardır. Örgütleniş biçimi, XIX ncu yüzyıl Fransız Üniversitelerinden çok şeyler almıştır. Bu anlayışa göre, Üniversite bir Fakülteler topluluğudur; teknik öğretim, Üniversite dışındaki büyük okullarda (*Grandes Ecoles*) yer alır.⁹⁵ Üniversiteler, bir merkez yönetim

(91) Robbins Raporu, op. cit., s. 219.

(92) Drèze ve Dabelle, op. cit., s. 109.

(93) Bknz. *L'Education dans le Monde*, op. cit., ss. 1488-1502; Robbins Raporu, op. cit., ss. 219-240; L. T. Shvets, «Union Soviétique», *L'Administration des Universités*, op. cit., ss. 99-105. Öteki sosyalist ülkeler için *L'Education dans le Monde*'da (op. cit.) bilgi verilmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti için ayrıca bünz. : «La Formation des cadres scientifiques en République Populaire de Chine», *Documentation Française*, 20 mars 1969, No. 3576.

(94) Çin Halk Cumhuriyetinde de benzer bir ayırım yapılmaktadır. Bknz. : *Documentation Franç.*, op. cit., 4 juin 1965, No. 3197, s. 15, ve *Doc. Franç.*, 28 Mars 1969, No 3576, ss. 9-10.

(96) Robbins Raporu, op. cit., s. 227.

biriminden (*Rektörlük*), fakültelerden, araştırma enstitülerinden, kürsülerden, çeşitli laboratuvarlardan ve bir takım başka hizmet birimlerinden oluşur.⁹⁶

Her Üniversitenin başında bir *Rektör* bulunur. Rektör, Üniversite Akademik Konseyince (*Soviet*) önerilir ve Yüksek Öğretim ve Özel Orta Öğretim Bakanınca atanır. Rektörler, Üniversitenin bütün işlerini yönetirler. Bakana karşı sorumludurlar. Sayıları 3-5 arasında değişen *Rektör-yardımcıları* vardır. Rektör-yardımcıları, öğretim, araştırma, yönetim, malî işler, akşam dersleri ve mektupla eğitim, yabancı öğrenciler gibi konulara bakarlar. Rektör-yardımcıları, Rektörün önerisi üzerine, Bakanca atanırlar.

Genellikle her Üniversitenin üç kurulu vardır: (1) *Akademik Konsey* (*Soviet*); (2) *Üniversite Dereceleri Verme Konseyi*; ve (3) *Öğretim Metodları Konseyi*. *Akademik Konsey*, Rektörün başkanlığında, Rektör-yardımcılarından, her Fakültenin Dekanından, enstitü müdürlerinden, kürsü başkanlarından, profesör temsilcilerinden, laboratuvar şeflerinden, Komünist Partisi, Komsomol (Komünist Gençler) ve sendika temsilcilerinden kurulur. Öğretim işlerine, personel atamalarına, fakülte kurullarının denetlenmesine ve bunlara yön verilmesi işlerine bakar. Rektör, *Üniversite dereceleri verme Konseyinin* de başkanıdır. Tezlerini ve sınavları başarmış olanlara bu Konsey, *Bilim-adayı* (*Kandidat-nauk*) ve doktor ünvanlarını verir. Bu Konseyin kararlarının, SSCB Yüksek Öğretim ve Özel Orta Öğretim Bakanlığınca da onanması gerekir.⁹⁷ *Öğretim Metodları Konseyi*, öğretimin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi sorunlarına, pedagojik ve bilimsel kadrolar yetiştirilmesinin metodları gibi konulara bakar. Bunun başkanlığını, öğretim işleriyle görevli Rektör-yardımcısı yapar. Rektör, ayrıca, Öğrenci Kayıt ve Kabul Komisyonuna, Genç Uzmanların Dağıtımı ve İşe Yerleştirilmesi Komisyonuna da başkanlık eder.

Üniversitede öğretim ve araştırma *Fakülte* çerçevesinde düzenlenmektedir. Fakültenin başında *Dekan* vardır. Dekan, gizli oyla ve

(96) Örneğin Kiev Üniversitesinin 17 Fakültesi vardır: Biyoloji, coğrafya, gazetecilik, tarih, felsefe, matematik ve mekanik, fizik, radyofizik, dil bilgisi, yabancı diller, kimya, hukuk-iktisat, yabancı öğrenciler için bir hazırlık fakültesi ve iki tane de genel bilimler fakültesi. Shvets, op. cit., s. 99.

(97) Shvets (op. cit., s. 101) bu Konseyin en büyük bilginlerden kurulu olduğunu yazmaktadır.

(98) Shvets (op. cit., s. 102), bu Konseyin «tecrübeli öğretim üyelerinden kurulu olduğunu belirtmektedir».

üç yıl için seçilir. Fakültelerde genellikle iki kurul bulunur: *Fakülte Konseyi* ve *Akademik Dereceler Konseyi*. Her Fakültede, öğretim ve araştırma için temel birim *Kürsü (Kafedra)* biçiminde örgütlenmiştir. Her Kürsünün başında bir *Kürsü Başkanı* bulunur.

2. Devletle ilişkiler

Sovyetler Birliğinde bütün eğitim işleri —bu arada yüksek öğretim ve Üniversiteler— hem yönetim, hem örgütlenme hem de denetim bakımından sıkıca Devlete bağlı durumdadır. Hükümet ve Parti, bu kurumların yönetici organlarında temsilci bulundurmaktadır.⁹⁹ Bütün yüksek öğretim kurumları ve Üniversiteler, bir federal Yüksek Öğretim ve Özel Orta Öğretim Bakanlığına bağlıdır. Bu Bakanlık, ülke çapında öğretim programlarını ve araştırmayı geliştirmek, teknik öğretim, öğretim üyesi — öğrenci oranları, kayıt ve kabul, öğretim politikası, yüksek öğretim kurumlarına öğretim üyesi atanması ve akademik derecelerin verilmesi gibi işlere bakmaktadır. Öte yandan, malî sorunlar ve maddî örgütlenme konularında, Üniversiteler, her Cumhuriyetin Millî Eğitim Bakanlığına bağlıdır.

Böyle bir sistem içinde, Üniversitelerin, Batı ülkelerinde anlaşılan biçimde, özerklikleri de söz konusu değildir. Kiev Üniversitesi Rektörüne göre, «yüksek öğretimin amaçları ve görevleri ile Üniversitenin çıkarları, hem Üniversitelerce hem de Sovyetler Birliği Hükümetince tamamiyle aynı biçimde düşünülmektedir. İşte, yüksek öğretim kurumlarıyla Devletin çıkarlarının bu birleşmesidir ki, Sovyet Üniversitelerinin özerkliğinin en yüce ifadesi olmaktadır.»¹⁰⁰ Yüksek Öğretim ve Özel Orta Öğretim Bakanı Prokofiev de, Batı'da anlaşıldığı biçimde özerklik kavramının, kendi görüşlerine uymayan egemen kurumların ve görüşlerin —resmî *bourgeois* ideolojisinin— boyunduruğundan kurtulabilmek için, Batı'lı bilim adamlarının dayanağı olduğunu söylemektedir. Bakana göre, önemli olan, Devletin Üniversiteler üzerinde etkide bulunup bulunmadığı değil, ne yönde etkide bulunduğuudur. Sovyetler Birliğinde, Bakanın sözleriyle, «Devletle halk arasında, Devletle bilim arasında, Devletle Üniversite arasında bir zıtlık yoktur.»¹⁰¹

Sovyetler Birliğinde Üniversitelerin giderleri, Federal Hükümeti Cumhuriyetlerin bütçelerinden karşılanmaktadır. Ödenekler,

(99) Drèze ve Debelle, op. cit., s. 114.

(100) Shvets, op. cit., s. 105.

(101) Drèze ve Debelle'den, op. cit., s. 113-115.

öğretim üyelerinin maaşlarını, öğrenci buralarını,¹⁰² araştırma işlerini ve kültürel çalışma giderlerini karşılamaktadır. Sözleşmeli araştırma projeleri, bunları sipariş veren kurumlarca ödenir ve Üniversiteye bütçe-dışı gelir sayılır. Her Üniversitenin bütçe tasarısını Rektör hazırlar ve Cumhuriyet (Eyalet) Millî Eğitim Bakanlığı ile Federal Bakanlığa sunar. Rektör, fakülteler ve kürsüler arasında, ilgililere danışarak, ödenekleri bölüştürür. Dekan ve kürsü başkanları, ödeneklerin iyi kullanılmasından sorumludurlar.¹⁰³

3. Öğretim ve Araştırma

Öğretim üyeleri, genel olarak, şu kategorilere ayrılırlar: Kürsü Profesörü, Profesör, Doçent, Öğretim görevlisi (*prepodavatel'*), birinci sınıf öğretmen, öğretmen, asistan. Her bölümde araştırmacılar ve yardımcı öğrenciler (*aspiranty*) de bulunabilir.¹⁰⁴

Kadrolara atamalar sınavla ve beş yıllık süreler için yapılmaktadır. Her beş yıl sonunda, herkesin yeniden seçilmesi ve atanması söz konusudur. Boşalan kadrolar ilân edilir.¹⁰⁵ Bu yarışmalar için Üniversite ve Fakülte kurulları gizli oyla jüriler seçer. Doçentlik için *Kandiat-nauk* derecesi aranır.

Bütün yüksek öğretim kurumlarının amacı, Marxist-Leninist düşünce içinde, kültürlü uzman ve araştırmacı yetiştirmektir. Öğrenim alanları ne olursa olsun, öğrenciler, Marxizm-Leninizm, Komünist Partisinin tarihçesi, iktisat, dialektik ve tarihsel maddecilik

(102) Bütçe giderlerinin % 35 i full-time öğrencilere yönelmiştir. Yıllık sınav başarılarına göre, öğrencilerin % 80 kadarı yardım görür. Başarıyı ve çalışmayı desteklemek için, yüksek başarılı öğrencilere % 25 tutarında fazla bir yardım (burs) verilir. Robbins, Raporu, *op. cit.*, s. 239.

(103) Shvets, *op. cit.*, ss. 102-103.

(104) Shvets, *op. cit.*, s. 104; *L'Education dans le Monde*, *op. cit.*, s. 1499; Robbins Raporu, (*op. cit.*, s. 239), öğretim üyelerinin Batı ülkelerindeki meslekdaşlarından daha yüksek ücret aldıklarını, bu yüzden de iyi bir öğretim üyesi-öğrenci oranı (1:10 ya da 1:15) tutabildiklerini belirtmektedir.

(105) **Robbins Raporu'**na göre (*op. cit.*, s. 239), işe alınmış bir öğretim üyesinin işten çıkartılması nispeten az rastlanan bir olaya da, bir öğretim üyesinin yerine, ilân üzerine başvuran bir başka adayın atanması da mümkündür. Shvets'e göre (*op. cit.*, s. 104), bazı asistan ve *aspiranty* kadrolarına Bakanlığın tavsiyeleriyle yarışmasız atamalar da yapılabilir. Bunların asıl kadroya geçirilmelerinin üç yıl içinde yapılması gerekir; üç yıl içinde doyurucu çalışmalarda bulunmayanların işlerine Rektör son verebilir.

(106) Drèze ve Debelle, *op. cit.*, s. 110.

dersleri de görmek zorundadırlar.¹⁰⁶ Temel ilke, her öğretim kurumunda, kuramla uygulama arasında sıkı bir bağ kurulmasıdır.

Ders yılı 42 hafta sürmektedir. Geri kalan süre yaz ve kış tatilidir. Her hafta oldukça yüklü (ilk sınıflarda 30-36 saat, ileri sınıflarda 20-24 saat) ders programı vardır. Dersler, zorunlu, seçimlik ve isteğe bağlı olmak üzere ayrılmaktadır. Öğrencilerden günde 3-4 saatlik kişisel çalışma beklenmektedir. Ders kitapları ve ders malzemesi Devletçe hazırlatılır. Dersler, seminerler ve pratik çalışmalar yanında, yazılı ödevler de istenmektedir. Son sınıfta, diploma öncesi bir tez çalışması da istenmektedir. Bitirme sınavları sözlü olmakla birlikte, asıl yıl içindeki yazılı çalışmalar göz önünde tutulmaktadır.¹⁰⁷ Öğrenciler, son sınıfta, orta derecede meslek kadrolarına yerleştirilmiş olmaktadır. Beş yıllık bir program sonunda Lisans diploması verilmektedir. Bu diploma, belirli bir alanda meslek ve uzmanlık sahibi olmak demektir.¹⁰⁸

Lisans-üstü Sovyet dereceleri, Robbin'e göre, İngiltere ve Amerika'daki Ph. D. derecesine aşağı yukarı denk olan *Kandidat* derecesidir. Bundan da yükseği *doktora*'dır. Lisans-üstü öğretim görmek için, önce bir işte çalışmış olmak gereklidir; bu şart, öğretim üyelerinin tavsiyesiyle kaldırılabilir. Lisans-üstü öğrenime giriş ve sınavladır. *Kandidat* derecesi için bir yetiştirme programı (*aspirantura*) uygulanır.¹⁰⁹

Yüksek öğretimin çeşitli alanlarına alınacak öğrenci sayısı, yalnız ekonomik gereksemelere göre saptanmaktadır. İnsangücü gereksemelerini tüm olarak plânlamak Devlet Plânlama Komisyonunun (*Gosplan*) sorumluluğundadır. Mezun sayısı bakımından öngörülen hedefler, Yüksek Öğretim ve Özel Orta Öğretim Bakanlığın-

(107) **Robbins Raporu**, op. cit., ss. 235-236; *L'Education dans le Monde*, op. cit., s. 1496.

(108) Üniversiteye girmezden önce, iki yıl süreyle bir işte çalışmış olma şartı aranmaktadır. Bundan sonra iki buçuk yıl tam-zamanlı bir öğretim gördükten, birbuçuk yıl da dışarıda çalıştıktan sonra, öğrenimi bitirmek için yeniden tam-zamanlı öğrenime dönülmektedir. **Robbins Raporu**, op. cit., s. 235. Mezunlara 3-4 iş arasında seçim yapma olanağı verilmektedir; bu olanak daha sınırlı da olabilir. Mezunlardan, Sovyetler Birliğinin herhangi bir yerinde çalışmalarını da istenebilir. *Ibid.*, s. 237.

(109) **Robbins Raporu**, op. cit., s. 237. Çin yüksek öğretim sistemi de, genellikle, Sovyet sistemine benzemektedir. Bknz.: **Doç. Franç.**, op. cit., 4 juin 1965, No. 3197, ss. 5-7. Çin'de lisans-üstü derece, aşağı yukarı Sovyetlerin *Kandidat* derecesi düzeyinde olan **Fuboshi**'dir. **Bk. Doç. Franç.**, 28 mars 1969, No 3576, s. 13.

ca, öğrenci kontenjanları haline getirilir ve bu kontenjanlar Cumhuriyetlere bildirilir. Çeşitli öğrenim kolları için verilen sayıları, fakültelerin kontenjanları haline getirmek Cumhuriyetlere ait bir iştir.¹¹⁰ Genellikle teknik öğretim kollarına önem verilmektedir.

Plânlama beşer yıllık süreler için yapılmaktadır. Ayrıca yirmi yıllık bir dönem için de genel plânlama yapılmaktadır. Yetişmiş işgücü arzı gibi, işgücü talebi de Devletçe saptandığından, arz ile talebi denkleştirmek, öğrencilerin bir alanda sayılarını arttırmak ya da azaltmak, bir alandan ötekine kaydırmak, Robbins'e göre, Batı ülkelerinden daha kolay gerçekleşebilir görünmektedir.¹¹²

Sovyetler Birliği Anayasasınının 121 nci maddesinde, yurttaşların eğitim hakkının, ayrıca, «akşam dersleri ve mektupla eğitimin geliştirilmesiyle» de sağlanacağı belirtilmiştir. Yüksek öğretim kurumları bu çeşit dersler ve programlar da düzenlerler. Ayrıca işletmeler, kurumlar ve fabrikalar da böyle programlar uygulamaktadırlar. Akşam dersleri ve mektupla eğitim, nitelik bakımından, nor-

-
- (110) **Robbins Raporu**, op. cit., s. 230. Bu rapora göre, öğrencilerin % 30-40 kadarı, toplam nüfusun % 83 ünü meydana getiren işçi ve köylü kütlesinden gelmektedir. Yüksek oranda kız öğrenci vardır (% 45).
- (111) Çin'de, 10 Haziran 1959 Yönetmeliğine göre (madde 9), giriş sınavını kazananlar ayrıca bir siyasal sınavdan da geçirilmektedir. **Doc. Franç.**, 4 juin 1965, No 3197, s. 18. **Kızıl Bayrak** dergisine göre, «Kültür İhtilâlinde önce, işçi ve köylü çocukları Üniversiteden atılmaktaydı. Bugün, üç büyük savaşta (sınıf kavgası, üretim kavgası ve bilimsel araştırma kavgası) kendilerini göstermiş olan aktivist gençleri seçmek gerekmektedir. Bugün Üniversiteye gönderilecekleri, üretim birimlerindeki kütleler seçmektedir. Bu teklifler, üretim biriminin yöneticilerince incelenmekte ve onaylanmakta, son olarak da, her adayın dosyasını Üniversite yetkilileri incelemektedir.» **Le Monde**, 24 Eylül 1970.
- (112) **Robbins Raporu**, op. cit., s. 230; **L'Education dans le Monde**, op. cit., s. 1500. Sovyet Bakan yardımcısı Prokofiev, gerekli kontenjanların plânda saptandığını belirttikten sonra şöyle demiştir: «Kapitalist ülkelerde kimi meslekdaşlarım, bu sistemin insanın eğitim hakkına aykırı düşüp düşmediğini sormaktadırlar. 15.000 kişi hukuk okumak isterken, yalnız 8.000 kişiyi kabul etmeniz doğru mu? diye sormaktadırlar. Bu soruya bir başka soruyla karşılık vereceğiz: Yüksek öğretimin, kendi alanlarında iş bulamayacak binlerce lüzumsuz hukukçu yetiştirmesini doğru buluyor musunuz? Bu gibi kimselerin trajedyası kapitalist dünyada sık sık görülmekte değil midir? Bir gence, onu bir işe yaramaz olarak yetiştirmek yerine, şöyle demek daha demokratik değil midir: 'Bir başka meslek seç kendine.' Bilimin şu ya da bu dalında bilgi edinmesi isteğini karşılamak söz konusu ise, bu, geliştirme grupları içinde, konferans merkezlerinde, vb. yerlerde yapılabilir.» **Zegel**, op. cit., ss. 16-17.

mal eğitimin aynıdır. Bu programları izleyenler zaten bir işte çalışmakta oldukları için, daha çok kuramsal bir eğitim görürler.¹¹³

Sovyetler Birliğinde bilimsel araştırmalara da çok önem verilmektedir. Araştırma, yüksek öğretim kurumlarıyla Üniversitelerde yapılmakla birlikte, daha çok, Bilim Akademisinin enstitülerinde gerçekleştirilmektedir.¹¹⁴ Akademi, bu araştırmalarla, ekonomik gelişmeye katkıda bulunmayı da göz önünde tutmaktadır. Akademi'nin 1917 de bir araştırma merkezi ve birkaç laboratuvarı varken, bugün 210 bilimsel kurumu, 250.000 araştırmacı ve çok geniş bir bütçesi bulunmaktadır.¹¹⁵ Araştırma geniş ölçüde öğretim kurumlarından ayrılmış olmakla birlikte, ileride araştırmacı olabileceklerin yetiştirilmesi Üniversiteden de beklenmektedir. Sovyet Bilim Akademisi, son yıl öğrencilerinden başarılı olanları sınamadan geçirerek, araştırmacılar yetiştirmek üzere almaktadır. Bunların içinden en iyileri, sürekli olarak araştırmacı atanırlar.¹¹⁶

SONUÇLAR

Türk Üniversiteleri konusu, Seminerde, birçok yönleriyle ayrıca ele alınacağı için,¹¹⁷ dünyanın çeşitli ülkelerindeki Üniversiteye ilişkin başlıca kavramları ve bunlara uygun uygulama örneklerini gördükten sonra, genel bir gözlemde bulunabiliriz: Her toplum, kendi ekonomik ve sosyal yapısına, bu yapıyı değiştirmek ya da olduğu gibi sürdürmek yönünde, siyasal ve kültürel özelemlerine uygun bir eğitim düzeni ve Üniversite sistemi benimsemektedir. Bu yüzden, bir ülkede, o ülkenin koşulları içinde istenir görünen bir Üniversite kavramını, onu besleyen toplumsal güçlerden keserek, erişilmek is-

(113) *L'Education dans le Monde*, op. cit., s. 1497.

(114) *Robbins Raporu*, op. cit., s. 237; Shvets, op. cit., ss. 99-100; *L'Education dans le Monde*, op. cit., s. 1498.

(115) Keldysh, op. cit., s. 10. Ayrıca Cumhuriyetlerde de Bilim Akademileri vardır.

(116) *Robbins Raporu*, op. cit., s. 238. Çin Halk Cumhuriyetinde de benzer durum için bkz.: *Doc. Franç.*, 28 mars 1969, No. 3576, s. 6, ve *Doc. Franç.*, 4 juin 1965, No. 3197, s. 25. Sovyetler Birliği gençliği üzerinde, bkz.: Richard Cornell, «Students and Politics in the Communist Countries of the Eastern Europe», *Daedalus*, Winter 1968, ss. 166-183; Çin için bkz.: John İsrail, «The Modern Chinese Movement», *Ibid.*, ss. 229-253.

(117) Seminer programına göre, Üniversitelerimizin durumu yasalar ve plânlama açısından ayrı ayrı ele alınacak, Karadeniz Teknik Üniversitesi ile Atatürk Üniversitesi üzerinde de ayrıntılı olarak durulacaktır.

tenilen siyasal ve kültürel amaçlardan soyutlayarak, bir başka ülkeye, olduğu gibi aktarmak, olumlu ve verimli bir yaklaşım görünmemektedir.

Bir çok sorunların çözümünde olduğu gibi, Üniversite konusunda da, bir ön-soruyu yanıtlamak zorunluluğu vardır: Bilim ve teknolojinin yaratmış bulunduğu «az-gelişmiş», «gelişmekte-olan», «gelişmiş» ya da «çok-gelişmiş» devletlerin bir arada yaşadıkları —ve böyle yaşayacakları— bir dünyada, 2000 yılının çok karmaşık bilim ve teknoloji verileriyle biçimlenecek ortamına hızlı bir gidiş içinde, toplumumuzun ve insanımızın nasıl olmasını istemekteyiz? Bu ön-soruya vereceğimiz yanıt, Üniversite anlayışımızı, Üniversiteden bekleyişlerimizi de nitelendirecektir.

Bir yazımızda şöyle demiştik : «Uzmanların çeşitli kıstasları ne olursa olsun, memleketimizin 'az-gelişmiş' ya da 'gelişmekte-olan' bir ülke olduğu bir gerçektir. Türkiye, özellikle Cumhuriyetten sonra, feodal bir toprak ve tarım düzeninden, milletlerarası bir pazar olmaktan, Orta Çağ kurum ve geleneklerinden kurtulma çabasına girişmiştir. Şu var ki, Türk toplumu, bugün de, geçmişin ekonomik ve sosyal kurumlarından, değer yargılarından tüm kurtulamamıştır. Bunların ya da büyük çıkar çevrelerinin ürünü olan bir takım baskı gruplarının, geçmişe dönük özelemlerin, ya da *statu quo*'cu direnişin canlı olarak kaldığı Türk toplumu, az gelişmiş bir ülkenin bütün sorunlarını bağrında taşımaktadır. Öte yandan, bu ekonomik ve sosyal düzenin siyasal amaçlarını ve kurumlarını, Atatürk devrimlerinden geri dönülmezlik temeli üzerine koyan 1961 Anayasamız, ileri bir demokratik toplum gerçekleştirme ülküsüyle, devlete önemli görevler yüklemiş, kişiye siyasal, sosyal ve ekonomik temel haklar tanımış, sosyal adalet ve fırsat eşitliği özlemini vermiştir. Anayasamız, düzen değişikliklerinin ancak seçimle gerçekleştirilebileceğini kabul etmiştir. Türkiye, 1961 den sonra, siyasal partilerin her fırsatta ve en geniş ölçüde 'düzen' tartışmaları yaptığı, dengesizliğin ve yoksulluğun bir 'kader' olmadığını devlet radyolarından bile haykırdıkları bir ülke olmuştur. Yayın tarihimizin en özgür ve en verimli dönemlerinden biri olan 1961 sonrasında yayınlanan kitaplar, dergiler ve yazılar, bu 'hak isteme' bilincinin gelişmesine, yaygınlaşmasına yol açmıştır.»¹¹⁸

Ülkemizde benimsenmesi istenilecek eğitim düzeniyle Üniversite kavramını ve bunun uygulanma biçimini, böyle çelişkili bir or-

(118) Seha L. Meray, «Üniversitede Yüze Çıkan Bunalım», **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1968, c. XXIII, sayı 2, s. 287-288.

tamda düşünme zorunluluğu vardır. Şimdiye kadar, başka toplumlarının örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırmak yoluna gitmiş görünmekteyiz. Finans kapitalizminin ileri aşamalarındaki Batı ülkelerinin Üniversite örneklerini —bunları besleyen güçlerden ve izlenen amaçlardan soyutlayarak— benimsemekle yetinmekten vazgeçmiş değiliz. Napoleon Üniversitesi kavramından esinlenmiş bir Daarülfünun'dan sonra, Alman Üniversite sisteminin —araştırmacılığını bir yana iterek— dış görünüşündeki örgütlenme biçimini benimseyen bugünkü «klâsik» Üniversitelerimize varmış bulunuyoruz. Son yıllarda —Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve sözde bir *Land-grant* örneği uygulaması içinde Atatürk Üniversitesiyle— Amerikan Üniversite sistemini, temeldeki sorunlara çözüm getirecek sihirli değnekler saymaktayız.

Üniversite kavram ve modellerini, Üniversite sorunlarını ve reformunu —bunları da kapsayacak— ekonomik ve sosyal düzenden, siyasal ve kültürel amaçlardan ayırarak çözümler aramak, su dövmekten öteye ve ondan verimli bir tutum olamamıştır. Bugün de siyasal iktidar, yakın ve uzak gelecekte, «toplumumuzun ve insanımızın nasıl olması gerektiği» sorununa, eğitim ve Üniversite konularındaki tutumuyla da beliren, bilinçli ve açık bir karşılık vermektedir: Bugünkü gibi; biraz da «düne doğru»!

Bunun içindir ki, «bugünkü Üniversite, dar bir çevreden adam alıp bu dar çevrenin çıkarlarına hizmete yönelmiş ayrıcalıklı bir 'elit' kadro yetiştirmektedir.»¹¹⁹ Toplumun belirli ve küçük bir kesiminin refahına dönük bir ekonomik ve sosyal düzen anlayışının eğitim alanına yansması da, bu düzenden farklı, ona zıt, onu değiştirebilecek güç ve nitelikte olamamaktadır. Böyle bir ekonomik ve sosyal düzenin, kendisiyle çelişkiye düşecek bir eğitim ve Üniversite düzeni kurması da söz konusu olamaz. Bu yüzden değil midir ki, «çağdaş uygarlık düzeyine» çıkabilmemizi sağlayacak, gerçek kalkınmamızın temel direklerinden olacak bir eğitim düzeni her gün daha da kaçınılmaz olurken, okuma-yazma bilmeyenlerimizin oranı, kara bulutlar gibi ufuklarımızı sarabilmektedir. Oysa, UNESCO Ge-

(119) Siyasal Bilgiler Fakültesinde çalışma düzenini gözden geçirme amacıyla inceleme yapmak üzere kurulan Komisyona, S.B.F. asistanlarının 16 Haziran 1970 günlü raporu. Bu raporda şöyle de denilmektedir. «Türk toplumunda yüksek öğrenim kurumlarının rolü, içinde yaşadığı çevreyi kavramağa, eleştirmeye ve demokratik toplum yönünde değiştirmeye yetenekli kişiler yetiştirmektir. Bunun için bugünkü çağdışı, skolâstik ve toplum gerçeklerinden uzak yüksek öğrenim köklü bir düzenlemeye tâbi tutulmalıdır.»

nel Direktörü René Maheu, 1970 Eğitim Yılında, bizim için de konuşmuş değil midir: «Kalkınmalarını tamamlamamış ülkelerden söz etmişken, insan olanakları ve insan gücü israfının en büyüğü ve en utanç verici olanına, tüm insanlığın üçte birini, bugün hâlâ çağdaş uygarlık düzeyinin altında, çaresizlik içinde tutan okur-yazarlıktan yoksunluğa değinmeden nasıl geçebilirim?»

UNESCO Genel Direktörü, şunları da söylemektedir: «Bugün eğitim birçok memleketlerde, gerek biçim gerekse kapsam bakımından, yeniden ve ciddî olarak ele alınmış bir konudur. Bir takım boş tartışmalar ve coşkunculuklar günün birinde kendiliğinden bitecek diye avunmaktansa, eğitim alanındaki bunalımı anlamaya çalışmak ve bunalımı aslında bir çöküntü değil, gerekli bir uyanışın müjdesi olarak cesaretle karşılamak akıllıca olur... Büyük eğitim bunalımları daima toplum hayatında ve uygarlıkta meydana gelen derin değişmelere raslamıştır. Ve ben öyle sanıyorum ki, bizler, şu anda, böyle bir tarih döneminin eşliğinde bulunmaktayız.»¹²⁰

Bugün, Türkiye'de siyasal iktidar böyle bir görüşte olmadığı içindir ki, okularımızın hemen hemen her şeyi olan öğretmenler topluluğu ile ilişkilerini kısır bir siyasal gerginlik içinde tutmakta, onları benimseyecek ve destekleyecek bir davranış içine girmemektedir. Bunun içindir ki, aslında beşikte başlaması gereken fırsat eşitliği, dengesiz bir ortamda, temeldeki sorunları görmezlikten gelen bir Üniversite Giriş Sınavı uygulamasıyla, somut bir haksızlık niteliğine bürünen, mekanik bir sıralama ve ayırma işinden öteye gidememektedir.¹²¹ Bunun içindir ki, Yirmi-Birinci-Yüzyıl bilim ve teknoloji ortamına koşar bir dünyada, bilimsel yaklaşımı destekleyecek —Anayasamızın da buyruğu olan— «çağdaş» kafalar yetiştirme görevini, siyasal iktidar, bir oy avcılığı serüveni içinde bir yana itebilmektedir; yarınılardan çok geçmişe, bu dünyadan çok

(120) **Eğitim Yılı 1970**, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu yayını, Ankara, 1970, s. 5, 7.

(121) Üniversite Giriş Sınavı konusunu ayrıntılı olarak inceleyen bir araştırma: Cemal Mihçioğlu, **Üniversitelerimize Giriş ve Liselerimiz**, S.B.F. yayını, No. 278, Ankara, 1969. Yazar, uygulamaları incelerken şu gözlemlerde de bulunmaktadır: «Soruların hazırlanmasında öğretim kadrosu ve ders araçları yetersiz bulunan liselerin durumunun dikkate alınması mümkün olmadı. Liseler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi her şeyden önce ülkenin Millî Eğitim politikasıyla ilgiliydi ve Üniversitelerden, yıllardan beri uygulanan hatalı eğitim politikasının güçsüzlüklerini giderecek sihirli tedbirler beklenemezdi. (Ibid., s. 20). Ayrıca çeşitli bölgeler ve liseler arasındaki dengesizlikler için bknz.: Ibid., ss. 132-160.

öteki dünyaya dönük, mistik ve skolâstik kafalar yetiştirme kaynaklarının, bir Orta Çağ özlemi içinde çoğalmasına göz yummakta sakınca değil, kendisi için yarar bile görmektedir. Oysa, Birleşmiş Milletlerin, Bilim ve Tekniğin Uygulanması Konusunda Danışma Komisyonu, kaygılarını şöyle açıklamaktadır : «Gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunda, eğitim düzeyi bir hayli geliştirilmedikçe, ve bilimle tekniğin değerini, temel faktörlerden biri olarak anlıyacak bir düzeye çıkarmadıkça, bu ülkelerde bilim ve tekniğin verimli olarak uygulanması şansı da pek azdır.»¹²²

Üniversiteler Kanunumuzun 3 ncü maddesinde belirtilen görevler, siyasal iktidarların kendi toplumsal ve kültürel anlayışlarına göre canlı tutulabilecek ya da kötürümleştirilecek bir esneklikle tanımlanmıştır. Bu görevlerin genel olarak uygunluğu ve geçerliliği, çeşitli çevrelerce hazırlanmış reform tasarılarından görebildiklerimizde, bu maddenin olduğu gibi alınmasıyla da belli olmaktadır.

Aslında her şey —bu arada Üniversite reformu da— siyasal iktidarın toplumsal ana görüşüne ve uygulama içtenliğiyle becerisine bağlı kalmaktadır. Bugün siyasal iktidar, benimsediği ana görüşle de tutarlı olarak, Üniversite konusunda, oyalamayı da aşan, bir «böl ve yönet» politikasıyla yetinebilmekte, kimilerine verir göründüğünü ötekilerden esirgeyebilmektedir. Üniversite hocalarından dileyenlerin, bilgi sermayelerini, her şeyden önce ticaret amaçlarıyla kurulmuş ve bu yolda çalışan özel yüksek okullarda, özel girişim alanlarında işletmelerine göz yummakta, üstelik bunu olağan ve istenir saymakta, yakınılacak bir yönünü görmemekte direnmektedir.

Hammarskjold'un dediği gibi, «alın yazımız, nasıl istersek, öyle yazılır.» Sorunlarımız da, kendi yarattığımız, ya da çözümlenememiş bunalımlardan başka bir şey değildir. «Bugünün dünyasında, çevrelerinde geçerli sayılan davranışları eleştirenlerden, içten-bağlılık yoksunluğu suçlamasıyla yakınmağa kalkışan bir uygitsincilik (*conformism*) dürtüsü vardır. Sorabilir miyim : Bu çevreye kim daha içten bir bağlılık göstermektedir? Vicdaniyla hesap-

(122) Bknz. : Pierre Rondière, «Eduquer... Mais qui? Et comment?», UNESCO, *Le Courrier*, janvier 1970, s. 7. Yazarın, toplumbilimci Jean Fourastié'den alarak belirttiğine göre, böyle bir mistik eğitimin, deneysel bilimin değerini benimsemekte engeller yarattığı anlaşılmaktadır. UNESCO Genel Direktörü René Maheu de, böyle bir durumun ve kafa gelişmede gecikmelerin, belirli bir yaş aştıktan sonra, artık ortadan kaldırılamayacağını söylemektedir. Ülkemizdeki durum için bknz. : Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, Ankara, 1969.

laşmasında, bir şeylerin aksadığı sonucuna varıp da, bütün içtenliğiyle eleştirilerini dile getiren mi? Yoksa, karşı çıkılması gerekene, bir kendini-koruma kaygısıyla, gözlerini kapayan ve eleştirilerini susturan mı?»¹²³

Siyasal iktidarın dünya ve toplum görüşü ne olursa olsun, Üniversitelerimiz için, Anayasanın ışığında, bilimsel çalışmalarını sürdürmek, gençlerin toplumumuza ve kendilerine gerçekten yararlı bir yönde yetişmelerine emek vermek, bilime ve topluma katkılar getirecek araştırmalar yapmak, Türk devriminin ilkelerini savunmak, sözle ve yazıyla toplumu aydınlatıcı yayınlarda bulunmak, Üniversiteler Kanununun 3 ncü maddesinden de öteye, ulusal ve bilimsel bir görevdir.

Türk Üniversiteleri için, «Türkiye'nin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları, Hükümetle ve kurumlarla elbirliği etmek suretiyle, öğretim ve inceleme konusu yaparak, sonuçlarını toplumun yararlanmasına sunmak, Hükümetçe istenecek incelemeleri yaparak düşüncelerini bildirmek» de, Üniversiteler Kanununun 3 ncü maddesinde öngörülen görevlerdendir. Özellikle günümüzün koşulları içinde, bu bakımdan ortaya çıkan soru, Kant'ın, felsefeyi öteki bilimlerin hizmetinde görürken, sorduğu soruyu andırmaktadır: Üniversitelerimiz, bu hizmeti yaparken, «lâmba elde daima hanımının önünde mi gidecektir, yoksa onun arkasından, eteğinin ucunu tutarak mı yürüyecektir?»¹²⁴

Aralık 1970.

(123) Dag Hammarskjold, John Hopkins Üniversitesi, Maryland, Ders yılı açış konuşması, 14 Haziran 1955.

(124) Immanuel Kant, **Ebedî Barış Üzerine Felsefî Deneme**, (çev. Y. Abadan ve S. L. Meray), S.B.F. yayını, Ankara, 1960, s. 37.